

Ernesto Laclau populizmo teorija ir jos operacionalizacija: politinės partijos „Drąsos kelias“ atvejis

Karolis Jonutis

Vilniaus universiteto Sociologijos katedra
Department of Sociology at Vilnius University
karolis.jonutis@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje politinės partijos „Drąsos kelias“ iškilimui aiškinti pritaikoma Ernesto Laclau diskursyvi populizmo teorija, kuria remiantis populizmas suprantamas kaip kolektyvinio identiteto formavimosi logika. Šio teorinio požiūrio pranašumai atskleidžiami, lyginant jį su kitomis populizmo conceptualizavimo kryptimis. Taip pat mėginamas įveikti vienas iš šios teorijos trūkumų – per didelis abstraktumas, trukdantis pritaikyti ją empiriniams tyrimams. Straipsnyje aptariamos teorijos operacionalizavimo galimybės derinant ją su kitomis metodologinėmis perspektyvomis bei pasiūlomas naujas tyrimo modelis, kuris ir pritaikomas populistinės politinės partijos „Drąsos kelias“ atvejo tyrime.

Pagrindiniai žodžiai: populizmas, diskurso teorija, Ernestas Laclau, politinė partija „Drąsos kelias“, pokomunistinė politika.

The Operationalization of Ernesto Laclau's Theory of Populism: Case of the Political Party "The Way of Courage"

Abstract. This article aims to explain the rise of the Lithuanian political party "The Way of Courage" using Ernesto Laclau's discourse theory of populism, in which populism is understood as a logic of collective identity formation. The advantages of this theoretical approach are revealed by comparing it with other tendencies of conceptualizing populism. In addition, this article is an attempt to solve the main disadvantage of E. Laclau's theory – its high level of abstractness, understood as an obstacle for operationalization. Therefore, various possibilities of combining E. Laclau's theory with other methodological perspectives are discussed, and a new research model is suggested, which is later applied in the discourse analysis of the political party "The Way of Courage."

Keywords: populism, discourse theory, Ernesto Laclau, political party *The Way of Courage*, postcommunist politics.

Received: 18/11/2018. Accepted: 12/12/2018

Copyright © 2018 Karolis Jonutis. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Pastaruoju metu populizmo reiškinys susilaukia vis daugiau dėmesio tiek akademiname pasaulyje¹, tiek Lietuvos² ir užsienio žiniasklaidoje³. Daug sumaišties sukelia ginčai ne tik dėl vienu ar kitu savybių priskyrimo populizmui, bet ir dėl pačių teorinių prielaidų, nusakančių sąvokos turinį – ar populizmas yra ideologija, ar diskursyvi žmonių vienijimosi logika, ar tam tikra politinė strategija, ar stilius. Margareta Canovan prieš kelis dešimtmečius teisingai pažymėjo: „<...> nors ir dažnai vartojamas, terminas vis dar yra ypač dviprasmiškas ir gali reikšti skirtingus dalykus skirtinguose kontekstuose“ (Canovan 1981; 3). Kai kurie autoriai netgi teigia, kad viena populizmo koncepcija iš viso nėra įmanoma, nes ji grindžiama tokiomis sąvokomis kaip *demokratija* ar *žmonės*, dėl kurių apibrėžties mokslininkai taip pat neturi vienodos nuomonės (Houwen 2013; 77). Vis dėlto tai nereiškia, kad pats reiškinys negali būti tiriamas, paprasčiausiai reikėtų aiškiai apibrėžti sąvokas ir argumentuoti tam tikro teorinio požiūrio pasirinkimą.

Šis straipsnis skirtas Ernesto Laclau diskursyviai populizmo teorijai ir jos pritaikomumui empiriniams tyrimams. E. Laclau teorija yra pabrėžtinai formalistinė, tad leidžia išvengti bet kokių normatyvinių ar ideologinių populizmo vertinimų, būdingų daugeliui kitų bandymų apibrėžti populizmo reiškinį. Populizmas E. Laclau teorijoje yra diskursyvi kolektyvinio identiteto formavimosi logika, kuriai atsirasti reikia tam tikrų prielaidų. Ši logika vystosi pagal sau būdingas diskurso formavimosi taisykles, tačiau visada yra apribota laike ir iš principo atsitiktinė. Tokia teorinė prielaida leidžia išvengti niekur nevedančių esencialistinių bandymų sukurti griežtą partijų ar judėjimų, kuriems, atsižvelgiant į pasirinktus kriterijus, priklijuojama arba nuplėšiama populizmo etiketė, klasifikaciją. E. Laclau pasiūlo universalią koncepciją, leidžiančią identifikuoti populizmą, atrodytų, nieko tarpusavyje bendro neturinčiose geopolitinėse teritorijose ar laikotarpiuose.

E. Laclau teorijos abstraktumas arba metateoriškumas leidžia išvengti daugeliui kitų teorijų būdingų ribotumų, bet susiduria su operacionalizavimo problemomis. Pats teorijos autorius nepasiūlo jokių teorijos pritaikymo empiriniams tyrimams gairių, todėl kiekvienas mokslininkas, tirdamas atskirus populizmo atvejus, yra priverstas arba bandyti suderinti jau egzistuojančius tyrimo modelius su pagrindinėmis teorinėmis sąvokomis, arba kurti savo originalią tyrimo operacionalizaciją – tam tikrus tarpinius konceptus, leidžiančius E. Laclau metateoriją pritaikyti empiriniams duomenims analizuoti. Šiame straipsnyje pasirinktas antrasis būdas ir bandoma pritaikyti teoriją lietuviškos politinės partijos „Drašos kelias“ susikūrimo ir mobilizacijos prieš 2010–2012 m. rinkimus tyrimui.

Straipsnį sudaro trys dalys. Pirmojoje pristatomos pagrindinės populizmo teorinio apibrėžimo kryptys ir jų kritika. Antrojoje aptariama pasirinkta E. Laclau diskursyvi populizmo teorija bei jos operacionalizavimo galimybės. Trečioji dalis skirta minėtos teorijos operacionalizacijai, pritaikant ją politinei partijai „Drašos kelias“ tirti. Nors Lietuvos socialiniuose moksluose ši partija jau buvo

¹ Pavyzdžiui, žr. Laclau (2005), Moffitt (2016), Panizza (2005), Judis (2016), Stašienė (2016), Aleknonis ir Matkevičienė (2016).

² Žurnalas *Veidas* nuo 2016-ųjų kasmet sudaro Lietuvos populistų reitingus (*veidas.lt* 2016).

³ Puikus pavyzdys yra BBC bandymas įvardyti, ką Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas Donaldas Trumpas, britų leiboristų partijos lyderis Jeremy Corbynas ir Filipinų prezidentas Rodrigo Duterte'ė turi bendro tarpusavyje (Molloy 2018).

analizuota akcentuojant medijų poveikį politinio diskurso formavimuisi (Mažylys, Unikaitė-Jakuntavičienė ir Povilaitis 2013; 2014), taip pat kaip vienas iš populistinės ideologijos pavyzdžių (Pabiržis 2015), visgi diskursyvos teorijos taikymas nėra perteklinis. Ši teorija, skirtingai nuo kitų teorinių perspektyvų, net tik padeda atpažinti populizmo apraiškas, bet ir paaiškina pačius populizmo formavimosi procesus.

1. Pagrindinės populizmo teorinės apibrėžties kryptys

Mokslininkai ir tyrėjai nesutaria dėl bendrų populizmo konceptualizavimo gairių, nėra ir bent kiek nusistovėjęs visų populizmo konceptualizavimo teorijų klasifikacijos. Dažnai atsispiriama nuo to, kokiai teorijai simpatizuoja pats klasifikacijos sudarytojas (Gidron and Bonikowski 2013; Taggart 2002; Deiwiks 2009). Pavyzdžiui, Paulas Taggartas išskiria kontekstines, taksonomines ir idealaus tipo teorijų grupes, savo teoriją priskirdamas paskutinei grupei (Taggart 2002; 66). Tam tikro idiosinkretiškumo neišvengiama ir šiame straipsnyje. Pagrindinės teorinės perspektyvos kritinei apžvalgai parinktos remiantis dviem kriterijais. Pirmasis kriterijus – universalumo, leidžia atmesti tas teorijas, kurios susaisto populizmo teorinį apibrėžimą su tam tikru regionu ar laikotarpiu. Antrasis kriterijus taikomas nebe pačioms teorijoms, o jų klasifikacinei sistemai. Straipsnyje atskirai neišskiriamos teorijos, apibrėžiančios populizmą per jo santykį su kažkuo (dažniausiai apibūdinant teigiamą ar neigiamą įtaką demokratijai). Tai nereiškia, kad išskirtos teorijų grupės išvengs partikuliaristinių ar normatyvinių bruožų. Atvirkščiai, tai pagrindinės kritikuotinos jų ypatybės. Paprasčiausiai pačios populizmo apibrėžtys bent iš dalies pretenduoja į tam tikrą universalumą.

Toliau pateikta keturnarė populizmo teorijų klasifikacija. Ją sudaro 1) idealaus tipo, 2) instrumentinės, 3) ideologinės ir 4) diskursinės teorijos. Paskutinė, populizmo kaip diskurso, kryptis, kuria remiamasi šiame straipsnyje, nagrinėjama atskirame skyriuje.

1.1. Populizmas kaip idealus tipas

Pirmajai kategorijai priklauso populizmo koncepcijos, kuriomis remiantis įvairiausių politinius judėjimus siekiama apibrėžti kaip populistinius naudojant tiek deskriptyvius, tiek normatyvinius kriterijus, neatstovaujančius jokiai aiškiai apibrėžtai paradigmai. Tokios koncepcijos gali turėti tiek instrumentinės, tiek ideologinės, tiek diskursyvos teorijos bruožų. Puikus idealaus tipo teorijos pavyzdys yra vienas pirmųjų bandymų apibrėžti populizmą – Peterio Wiles'o esė „Sindromas, o ne doktrina“ (Wiles 1969). Autorius detalai apibūdina dvidešimt keturias populizmo savybes, apimančias įvairiausias dimensijas – pradedant revoliucingumu ir baigiant religingumu, – tik tam, kad antrąją savo esė dalį paskirtų įvairiausioms išimtims nagrinėti. Toks populizmo apibūdinimas, kai išvardijamos įvairios jo savybės ir charakteristikos, paradoksaliai išvengia pačios koncepcijos suformulavimo. Naujesnis tokio konceptualizavimo pavyzdys būtų P. Taggarto apibrėžimas – populizmas kaip *reprezentatyvios demokratijos patologija* (Taggart 2002). Autorius teigia, kad populizmą nusako šešios būdingos temos: priešiškus reprezentatyviai politikai, tapatinimasis su idealizuota bendruomene (autorius vartoja terminą *heartland*), nuoseklios

ideologijos neturėjimas, ekstremalios krizės akcentavimas, aktyvumas tik mobilizacijos metu ir „chameleoniskumas“ arba priklausymas nuo konteksto (ten pat; 66–71). Tokie bandymai apibrėžti populizmo sąvoką baigiasi arba klasifikacijos smulkinimu taip ir nepriėjus prie bendrumo, arba apibrėžimu su begaliniais išimčių skaičiumi (Germani 1978; Conovan 1981; Ionescu and Gellner 1969). Pagrindinis tokio apibrėžimo bruožas yra, kad kuo daugiau į apibrėžimą įtraukiama paskirų savybių, tuo mažiau pačią koncepciją (idealų tipą) yra įmanoma pritaikyti konkrečioms atvejams analizuoti.

Daugelį idealaus tipo populizmo apibrėžimų vienija bendras bruožas – nuolatinis populizmo kaip neapibrėžto, neracionalaus, iškraipancio normalią politinę veiklą fenomeno akcentavimas. Šis etinis / normatyvinis argumentas ne tik sunkiai moksliskai pagrindžiamas. Ralfas Dahrendorfas teigia: „<...> kas vieniems yra populizmas, kitiems – demokratija, ir *vice versa*“ (Dahrendorf 2003; 156). Toks argumentavimas turi ir praktinių, pačią mokslinę teoriją ideologizuojančių padarinių. Nuo to, kokiais ideologinei krypčiai – liberaliai, konservatyviai ar kairiajai – labiau simpatizuoja mokslininkai, dažnai priklauso ir tai, kokias partijas ar judėjimus jie apibūdina kaip populistinius.

1.2. Instrumentinės teorijos

Instrumentinis požiūris į populizmą būdingas dviem mokslinių tyrimų grupėms, dažnai papildančioms viena kitą. Pirmoji tyrėjų grupė populizmą apibūdina kaip mobilizacijos strategiją (Weyland 2001; 2017; Urbinati 2013), antroji nagrinėja populistinę retoriką (Moffitt and Tormey 2013; Jagers and Walgrave 2007). Nepaisant skirtumų, abiem atvejais populizmas suprantamas kaip įrankis, kuriuo siekiama mobilizuoti rinkėjus ar į juos apeliuoti.

Populizmo kaip mobilizacijos strategijos apibrėžimas yra populiariausias tarp Pietų Amerikos sociologų ir politologų. Jis numato įvairių specifinių populistinės politinės strategijos elementų nagrinėjimą: išskiriami populistiniai organizacijos tipai, priimami politiniai sprendimai ar naudojamos žmonių mobilizacijos priemonės. Antrasis instrumentinės teorijų grupės porūšis populiariesnis Europoje. Jo atstovai analizuoja specifinę populistinės retorikos stilių, kuriuo siekiama paveikti mases (Houwen 2013; 48). Abiem grupėms, kaip minėta, bendra tai, kad jos populizmą teorizuoja kaip įrankius, pavyzdžiui, supaprastintą retoriką, lyderių charizmą ar žadamus specifinius populistinius politinius sprendimus, kuriuos vykdydama politinė jėga sugeba konsoliduoti masinį palaikymą.

Vienas žymiausių strateginės mokyklos atstovų, Kurtas Weylandas, populistinę strategiją apibūdina kaip „politinę strategiją, kurią taikydamas personalistinis lyderis siekia valdžios ir ją įtvirtina pasitelkdamas tiesioginę, nemedijuojamą, neįstitucionalizuotą neorganizuotų masių paramą“ (Weyland 2001; 4). K. Weylandas pabrėžia, kad skirtingose šalyse, skirtingais laikotarpiais dominuoja skirtingi populistinės organizacijos tipai. Argentinos prezidento Carloso Menemo⁴ ir Perų prezidento Alberto Fujimori⁵ organizacijas jis įvardija kaip neopopulizmo ir neoliberal-

⁴ Omenyje turimas antrasis C. Menemo prezidentavimo laikotarpis 1983–1989 m.

⁵ A. Fujimori buvo Peru prezidentas ne visai tris kadencijas 1990–2000 m., tačiau populizmo analizei svarbi pirmoji kadencija, pasižymėjusi neoliberalia ekonomine politika, dar kitaip pavadinama *fujijšoku*.

lizmo sinergiją. Ekonomikos krizės atveju neoliberaliai „šoko“ doktrinai ir drastiškoms rinkos reformoms gali būti palankus neopopulistinis suasmenintas ir antiinstitucinis valdymo stilius, o rėmėjai paperkami ekonominio stabilumo pažadais. Tokia sinergija yra kur kas stipresnė pradinėje radikaloje reformų fazėje, tačiau vėliau, įsivyravus sąlyginiam ekonominiam stabilumui, arba patiems populistams tenka keisti savo politiką, arba jiems gresia didelis populiarumo nuosmukis (Weyland 2003). K. Weylandas teigia, kad tiek klasikinio populizmo, tiek neopopulizmo taktika ir strategija remiasi tais pačiais principais – tiesioginiu lyderių ryšiu su labiausiai neorganizuota palaikymo grupe, tradicinių politinių partijų ir visuomeninių organizacijų atmetimu, politinio elito atakavimu bei viešųjų apklausų ir referendumų naudojimu siekiant savo politinių tikslų (Weyland 2003). Galima išskirti ir kitas populistinės organizacijos atmainas, būdingas atskiriems regionams ar laikotarpiams: etnopolulizmas (Madrid 2008), rentinis populizmas (Mazucca 2013) ar technopolulizmas (de la Torre 2013). Taip atsiranda galimybė kurti kontekstualią populizmo klasifikaciją, kurioje atsižvelgiama į tai, kokiai specifinei socialinei ar ekonominei politikai ar tikslinėms rinkėjų grupėms taikoma populistinė strategija.

Instrumentinis požiūris iš dalies išsprendžia ideologinių populizmo variacijų problemą, nes skirtingiems kontekstams taikomi tie patys populistinės strategijos principai. Tačiau pats politinės populistinės strategijos kaip konstantos teigimas, netgi apsiribojant tik Pietų Amerika, susiduria su akivaizdžiais neatitikimais analizuojant populizmą empiriškai. Paradoksalu, kad pagrindinė strateginio požiūrio problema yra tai, kas pateikiama kaip jo pagrindinis pranašumas. Ši teorinė perspektyva „išvengia heterogeniškumo ir nesugretinamumo, būdingo ideologiniams ir diskursiniams požiūriams, apimantiems tiek Pietų Amerikos masinio populizmo atvejus, tiek Europos dešiniąjį ekstremizmą“ (Weyland 2017). Taigi į strateginio populizmo apibrėžimą nepatenka ne tik gana griežtai organizuotos Belgijos „Vlaams Belang“ (liet. „Flamandų intereso“) ar Prancūzijos „Front national“ (liet. Nacionalinio fronto) partijos, bet ir Donaldo Trumpo respublikonai ar Theresos May „Brexit“ kompanija, kurių partiniu neorganizuotumu, akivaizdu, apkaltinti tikrai negalima. Kadangi patys autoriai (pavyzdžiui, Weyland 2017) supranta „personalistinio lyderio“ apibrėžimo aptakumą, įtraukiama papildoma sąlyga: „<...> strateginėje populizmo koncepcijoje retorika turi atitikti realybę, <...> skirtumas tarp populistų ir ekstremistų yra tas, kad dogmatinė ideologija natūraliai nėra populiari masėse“ (ten pat; 66). Nors pats R. Weylandas ir neigia požiūrio į populizmą, kaip į strategiją, retroaktyvumą, išvada lieka ta pati – populistai yra populistai tada, kai jie populiarūs. Strateginis požiūris nepasiūlo jokio būdo, kaip išmatuoti, ar konkreti partija yra į neorganizuotas mases, „įtrauk visus“ (angl. *catch all*), orientuota politinė jėga, ar dogmatiškai ideologizuota.

Skirties tarp populizmo ir nepopulizmo problemą, kurią pripažįsta ir patys autoriai, bandoma spręsti įvairiai. Pavyzdžiui, Kennethas Robertsas siūlo keturių skirtingų populistinės organizacijos formų klasifikaciją, kuri grindžiama pilietinės visuomenės ir partinės sistemos išsivystymo skirtumais įvairiose šalyse (Roberts 2006). Taip pat bandoma, taikant Charlesio Ragino kokybinės palyginamosios analizės metodus, atskiriems politikams priskirti tam tikrus populistinius koeficientus, pavyzdžiui, Silvio Berlusconi atitiktis populistiniam idealui būtų įvertinta 1, Jeano-Marie Le Pen – 0, o jo dukters Marine'os Le Pen – 0,66 (Weyland 2017).

Pagrindinis strateginio požiūrio minusas yra tas, kad juo vadovaujantis oportunistiškai pasirenkamas vienas ar kitas populistinės strategijos etalonas, neapibrėžiant, kodėl būtent tai ir yra laikoma tikroju populizmu. Taip arba atmetami koncepcijos neatitinkantys ištisi regionai ir laikotarpiai, arba nuolat pridedamos papildomos išlygos, neišvengiamai kuriančios naujus populizmo apibrėžimus. Akivaizdu, kad bet kokia politinė strategija yra savo laiko produktas, nulemtas geopolitinių, ekonominių, technologinių ir kitų sąlygų, todėl strateginis populizmo apibrėžimas naudingas įžvelgiant, lyginant ir klasifikuojant skirtingas tendencijas ir atvejus. Tačiau jis nesugeba pateikti argumentuotos ir operacionalios paties populizmo apibrėžties.

Iš esmės tos pačios problemos apibrėžiant populizmo ir nepopulizmo skirtis galioja ir kitai instrumentinės teorijos atšakai, apibrėžiančiai populizmą kaip savitą retorikos ar komunikacijos stilių. Populizmas čia aprašomas kaip tam tikri retorikos elementai, pavyzdžiui, šūkais paremta, supaprastinta kalba (Deiwiks 2009; 5). Toks apibrėžimas yra viena pagrindinių priežasčių, kodėl populizmas įgauna tokias neigiamas konotacijas. Socialinės ir politinės problemos, kaip antai nedarbas, mokesčių pokyčiai ir pan., retai turi paprastus sprendimus, todėl populistai kaltinami dirbtinai supaprastinantys sudėtingą socialinę ar ekonominę realybę. Iš esmės, paskiri diskursyvūs elementai populistinėje retorikoje naudojami papirkti rinkėjams. Pavyzdžiui, nagrinėjant Silvio Berlusconi komunikaciją, išskiriama tai, kad jis nuolat pabrėžia, jog „[e]su vienas jūsų“ (Tarchi 2002).

Prie retorinės / instrumentinės mokyklos galima priskirti ir mokslininkus, kurie tiria politikos perkėlimą į televiziją ar socialinius tinklus arba politikos „medijavimą“ (angl. *mediatisation*) ir populizmo ryšius (Mazzoleni and Schulz 1999; Mazzoleni, Stewart and Horsfield 2003). Tokios populizmo apibrėžtys akivaizdžiai nėra pakankamos, nes bet kuri šiuolaikinė politinė jėga daugiau ar mažiau formuoja savo politinį diskursą, naudoja tiek supaprastintą kalbą viešojoje erdvėje, tiek socialines medijas. Populstinės retorikos apibrėžties problemas bent iš dalies bando spręsti kiekybiniais diskurso analizės metodais paremti tyrimai, nagrinėjantys populistinių elementų dažnumą politikų kalbose (Hawkins 2009; Cranmer 2011). Bet tai nesprenžia esminės instrumentinės populizmo konceptualizacijos problemos – tautologiškumo. *A priori* pasirinkti populistinės retorikos elementai pateikiami įrodant paties populizmo buvimą ar nebuvimą, tačiau niekaip neatsakoma į klausimą, kodėl būtent jie charakterizuoja patį populizmo fenomeną.

1.3. Populizmas kaip ideologija

Iš pirmo žvilgsnio populizmo kaip ideologijos teorinis apibrėžimas neatrodo labai perspektyvus, nes akivaizdu, kad įvairios populistinės partijos atstovauja faktiškai visam ideologiniam spektrui nuo kairės iki dešinės, nuo liberalizmo iki konservatizmo. Nepaisant to, kartu su diskursyviu populizmo apibrėžimu tai yra bene labiausiai populiarėjanti populizmo teorinio apibrėžimo kryptis (Stanley 2008; Moffitt and Tormey 2014). Įtakingiausi šios krypties atstovai Casas Mudde'as ir Margareta Canovan. Jie populizmo ideologinį nenuoseklumą šalina apibrėždami populizmą kaip *išretėjusią ideologiją* (angl. *thin-centered ideology*). Tai – ideologija, kuri padalija visuomenę į dvi antagonistines grupes, liaudis prieš elitą, ir teigia, kad politika turėtų remtis tiesiogine žmonių valios išraiška (Mudde 2004; 543). M. Canovan tokią išretėjusią ideologiją vadina demokratine, kuri suprantama kaip suverenios liaudies, o ne politikų, biurokratų ar teisėjų valdymas (Canovan 2002; 33).

Toks ideologijų apibrėžimas remiasi Michaelio Freedeno (1996) ideologijų morfologija, kur ideologijos skirstomos atsižvelgiant į jas sudarančias pagrindines (angl. *core*), gretutines (angl. *adjacent*) ir periferines koncepcijas. Pavyzdžiui, pagrindinė liberalizmo koncepcija yra laisvė, gretutinės koncepcijos – žmogaus teisės ir demokratija, o periferinė – nacionalizmas (Aslanidis 2015). Kiekvienas ideologinis įsitikinimas įgauna konkrečią reikšmę „keliaudamas“ nuo centro į periferiją. Kad ir kokią konkrečią išraišką būtų įgavęs konkretus įsitikinimas, jis turi išlaikyti pagrindinės koncepcijos žinią. Pavyzdžiui, jeigu liberalus įsitikinimas nėra susijęs su laisve, tai jis „sukeltų pagrįstų abejonų, ar jis iš tikrųjų yra liberalus“ (Freeden 2013; 125). Šis apibūdinimas galioja *tirštosioms ideologijoms* (angl. *thick-centered*), tokioms kaip jau minėtas liberalizmas, socializmas ar konservatizmas. Blankiosios ideologijos nuo jų skiriasi „sumažėjusia vidine integracija“ (Freeden 1996; 485) ir „ribotu pagrindu, apimančiu mažiau kaimyninių ir periferinių koncepcijų“ (Freeden 2001; 203). Išretėjusi ideologija „turi ribotas ambicijas ir apimtį“, todėl „negali nuosekliai atsakyti į visus politinius visuomenėje kylančius klausimus“ (Freeden 1996; 545–546). Kaip tokios ideologijos pavyzdžius autorius mini nacionalizmą, feminizmą, ekologinių judėjimų programines idėjas.

Populizmo kaip išretėjusios ideologijos teorija kritikuotina dviem aspektais. Pirma, kritikuotinas pats M. Freedeno apibrėžimas, antra, šio apibrėžimo pritaikymas populizmui. M. Freedenas niekur nuosekliai neaprašo požymių, kurie leistų jo klasifikacijos sąvokas operacionalizuoti ir tiksliai nustatyti, kuri ideologija yra išretėjusi, o kuri tirštoji. Paliekama erdvė interpretacijoms atsižvelgiant į tai, ką tyrėjas laiko didele ar maža integracija ar ideologijos gebėjimu pateikti sprendimo kryptis visoms visuomenėje kylančioms problemoms. Iš kitos pusės, į išretėjusių ideologijų sąrašą gali patekti faktiškai bet koks *-izmas* – antiglobalizmas, euroskepticizmas, militarizmas ir t. t. Netgi pačių C. Mudde'o ir M. Canovan naudojamoms populizmo ideologijos sudedamosios dalys, tokios kaip antielitizmas, gali būti laikomos atskiromis išretėjusiomis ideologijomis.

Jeigu populizmą vis dėlto laikytume išretėjusia ideologija, tokia teorinė apibrėžtis turėtų leisti palyginti populizmą su kitomis panašiomis ideologijomis. Tai yra gana sunkiai įsivaizduojama, nes patys populistai labai retai save identifikuoja kaip populistus, jie visada yra ir dar kažkas (nacionalistai, euroskeptikai ar pan.). Netgi imant esminį antielitistinį populizmo dėmenį, metodologinis nuoseklumas reikalautų, kad ir jos antitezė – elitizmas – būtų savotiška išretėjusi ideologija. Tačiau akivaizdu, kad taip nėra.

Populizmo kaip ideologijos apibrėžimas iš esmės yra esencialistinis, nepaliekantis jokių mišrių variantų – politinė partija arba jos lyderis yra arba nėra populistas. Šis apibrėžimas pripažįsta tik tam tikras subkategorijas: neoliberalus populizmas, nacionalinis populizmas, agrarinis populizmas ir t. t. (Mudde and Rovira Kaltwasser 2013). Taip atsisakoma bet kokio laipsniškumo. Tačiau daugybė tyrimų, taikančių pačias įvairiausias metodologijas, pateikia priešingus rezultatus ir diagnozuoja būtent laipsnišką populizmo prigimtį (Jagers and Walgrave 2007; Hawkins 2009; Bernhard 2015; Pauwels and Rooduijn 2015). Paradoksalu, kad daugelis tų tyrimų operacionalizavo būtent C. Mudde'o ir M. Canovan siūlomas kategorijas (Aslanidis 2015; 5), tačiau atmetė esmines pačios teorinės apibrėžties prielaidas.

Šis neatitikimas tarp teorijos ir tyrimų įveikiamas atsisakant idiosinkretiško populizmo, kaip išretėjusios ideologijos, apibrėžimo ir laikant tyrinėtojų išskiriamus ideologijos elementus populistinio diskurso sudedamosiomis dalimis. M. Canovan atmeta tokią galimybę, teigdamas, kad:

Diskursas – tam tikra kalba ir retorika, tam tikras paprastumo ir tiesumo stilius ar specifinės politinės nuotaikos komunikacija. Toks diskursas gali būti nagrinėjamas, tačiau ne vien tik jis. Populizmas taip pat turi centrinės koncepcijas, kurias laiko prioritetinėmis – demokratija, žmonių suverenumas, daugumos valdžia. Jų negalima atmesti kaip tuščių retorinių frazių, <...> tai yra ilgos vakarietiškos demokratinės tradicijos sąsaja. (Canovan 2002; 33)

Iš esmės M. Canovan diskursu laiko populistinę retoriką, kuri jau aptarta ankstesniame poskyryje apie instrumentines / retorines populizmo teorijas. E. Laclau poststruktūralistinė diskurso teorija, kuri detaliau pristatoma kitame skyriuje, nelaiko paties diskurso išimtinai retoriniu fenomenu. Ji remiasi prielaida, kad bet kuris diskursas turi sau būdingą logiką ir pagrindines sąvokas. Netgi pati ideologija iš esmės laikoma diskursu. Toks požiūris niekaip neprieštarauja M. Canovan išsakomai diskurso kritikai, bet, priešingai, padeda išvengti anksčiau aptartų konceptualių ir metodologinio nuoseklumo problemų.

2. Diskursyvi populizmo logika

E. Laclau poststruktūralistinė populizmo teorija (Laclau 1977; 2005; 2005a) yra dominuojanti diskursyvios krypties populizmo tyrinėjimuose (Aslanidis 2015; Gidron and Bonikowski 2013). Šiame straipsnyje sąmoningai atskiriamos poststruktūralistinė ir retorinė diskurso kryptys, nors pastaroji irgi dažnai vadinama ir skelbiasi tyrinėjanti diskursus. Pats teorinis diskurso apibrėžimas jose esmingai skiriasi laipsniu, kuriuo socialinė realybė yra pasiekiamą anapus diskurso ribų. Retorinės mokyklos atstovai skiria diskursyvias ir nediskursyvias socialines praktikas. Populizmo atveju tai dažniausiai reiškia, kad tam tikros politinės jėgos naudoja populistinėmis diskurso priemonėmis kaip įrankiu. Poststruktūralistinėje teorijoje tokios perskyros nėra. Pati socialinė realybė konstruojama pasitelkus diskursą. Norint išsamiai išaiškinti E. Laclau populizmo apibrėžimo turinį, tikslinga apžvelgti pagrindines poststruktūralistinės teorijos, kuria ji remiasi, prielaidas.

2.1. E. Laclau ir C. Mouffe poststruktūralistinė diskurso teorija

Poststruktūralistinė diskurso teorija nuo lingvistinių diskurso modelių skiriasi dviem pagrindiniais aspektais. Pirma, socialinių santykių sistema čia nėra laikoma grynai lingvistiniu fenomenu. Diskursyvi struktūra yra *artikuliacinė praktika*, kuri sudaro ir organizuoja socialinius santykius, o ne paprasčiausiai kognityvi ar kontempliacinė realybė. E. Laclau ir C. Mouffe taip pat atmeta kalbos kaip stabilios, nekintančios ir visuminės struktūros apibrėžimą. Poststruktūralistinėje teorijoje socialinis laukas suprantamas kaip procesų tinklas, kuriame kuriamos reikšmės (Jorgensen and Phillips 2002; 25).

Artikuliacija yra bet kokia praktika, kuri tarp *elementų* sukuria ryšius, keičiančius jų identitetą. Dėl tokios artikuliacinės praktikos atsiradusi visuma ir yra vadinama diskursu. Diskurso teorija skirta nagrinėti, kaip sukuriamas ir keičiamas diskurso formos struktūra. Tai daroma tiriant,

kaip artikuliacijos gamina, reprodukuoja, kvestionuoja ir transformuoja diskursus. E. Laclau ir C. Mouffe skiria atsiktinius elementus, esančius diskurso lauke, ir būtinus *momentus*, esančius konkrečiame diskurse. Skirtingos diskurso pozicijos, atsiradusios artikuliacijos metu, vadinamos momentais.

Visi diskursai gali būti formuojami pasitelkiant dvi pagrindines logikas: skirtumų ir lygiavertiškumo. *Skirtumų logika* reiškia būdą, kuriuo sujungiami diskurso momentai per jų savitarpio skirtumus. Taip sukuriama santykių visuma, o skirtuminiai santykiai tarp diskursyvių momentų yra esminiai apibrėžiant paties diskurso identitetą. *Lygiavertiškumo logika* iš skirtingų elementų konstruoja lygiavertiškų identitetų grandinę, kuri išreiškia tam tikrą šių identitetų panašumą. Tačiau tai nereiškia, kad yra sukuriamas vienas bendras identitetas tarp lygiavertiškų identitetų; jie yra panašūs vienu aspektu, bet skirtingi kitais. Kaip pavyzdį galima pateikti Didžiosios Britanijos konservatorių ir leiboristų partijas. Jos savo identitetą kuria išryškindamos abipusius skirtumus, tačiau Antrojo pasaulinio karo metais suvienijo pajėgas vadovaudamosi lygiavertiškumo logika, taip išreiškdamos savo principinį ir vienijančią nesutapimą su nacistine ideologija (Howarth 2000; 103).

Santykis tarp skirtumų ir lygiavertiškumo logikų yra neišsprendžiamas. Diskursyvius identitetus apibūdina tiek jų ženklų grandinės, kurios pabrėžia skirtuminę vertę, tiek ženklų grandinės, kurios pabrėžia lygiavertiškumą. Politinėse kovose, siekiant sėkmės, dominuoja viena iš šių logikų. Lygiavertiškumo logikos dominavimas supaprastina socialinę ir politinę erdvę, ribodamas skirtumų svarbą. Skirtumų aukojimas dėl panašumų reiškia prasmės praradimą, nes prasmė yra neišvengiamai susijusi su skirtumais (Laclau and Mouffe 2001 [1985]; 97).

Kiekvienas konkretus diskursas yra sukuriamas kaip bandymas dominuoti diskursyvumo lauke plečiant ženklų grandines, kurios iš dalies fiksuoja prasmę. Tokie privileijuoti diskursyvūs taškai, kuriuose reikšmė yra iš dalies fiksuota, vadinami *mazginiais taškais*. Aplink juos yra sutvarkomi kiti taškai, kurie igauna savo prasmę susiejus juos su mazginiu tašku. Tai yra tuščias signifikantas arba grynasis ženklas be referento. Tokius mazginius taškus kaip *Dievas, tauta, demokratija* ar *klasė* charakterizuoja ne jų prasmės gilumas, bet savotiška turinio tuštuma, kuri leidžia struktūriškai apimti diskursą.

2.2. Populistinis diskursas kaip kolektyvinio identiteto formavimosi logika

Prieš apibrėžiant populizmo reiškinį, reikia pasirinkti minimalų analizės objektą. Jeigu tokiu objektu laikytume grupę, tada populizmas būtų ideologija arba mobilizacijos tipas, apibūdinantis jau apibrėžtą vieneta, – tam tikra grupės išraiška, kuri atskira nuo pačios socialinės realybės. Toks požiūris sukeltų jau minėtas populizmo teorinės apibrėžties problemas – įvairių deskriptyvių savybių vardijimą, neleidžiantį suformuluoti bent kiek operacionalaus apibrėžimo. Kita galimybė yra laikyti populizmą logika, kuria vadovaujantis ir kuriama pati grupė. Liaudis nėra kokios nors ideologinės išraiška, bet realūs ryšiai tarp socialinių veikėjų. Tai yra vienas, tačiau, žinoma, ne vienintelis būdas kurti grupės vieningumą. Todėl, norint apibrėžti būtent populistinės artikuliacijos savitumą, mums reikia mažesnių analitinių vienetų negu grupės.

Tiriant liaudies politinio subjekto kūrimą, mažiausias analizės vienetas būtų *politinio reikalavimo* kategorija. Įsivaizduokime grupę žmonių, kuriuos vienija tam tikras nepasitenkinimas.

Pavyzdžiui, tai galėtų būti mokytojai, kurie nepatenkinti jiems mokamais atlyginimais. Jeigu jų reikalavimas pakelti algas yra patenkinamas, viskas tuo ir pasibaigia. Jeigu ne, kitos „kaimyninės“ grupės, tarkime, pensininkai ar policininkai, kurios lygiai taip pat turi nepatenkintų reikalavimų, gali būti pradėtos suvokti kaip sąjungininkės. Jeigu laikui bėgant institucinė sistema nesugeba su tais reikalavimais susitvarkyti skirtuminiu būdu (patenkinant kiekvieną reikalavimą atskirai nuo kitų), tarp jų susidaro lygiavertiškumo grandinė, kuri gali sukurti antagonistinę liniją tarp institucinės sistemos ir „žmonių“. Reikalavimai, kurie, nesvarbu, ar yra patenkinami, ar ne, lieka izoliuoti. E. Laclau teorijoje vadinami *demokratiniiais* reikalavimais. O grupė reikalavimų, kurie, naudodamiesi lygiavertiškumo grandine, sukuria platesnį socialinį subjektyvumą – *populistiniiais* reikalavimais. Būtent jie apibrėžia „žmones“ kaip potencialų istorinį ir politinį veikėją. Taip galime apibrėžti pirmas dvi populizmo atsiradimo prielaidas:

- 1) Antagonistinės priešpriešos tarp „žmonių“ ir institucinės galios atsiradimas.
- 2) Lygiavertiškų reikalavimų artikuliacija, kuri leidžia sukurti „žmonių“ subjektą.

Trečioji prielaida atsiranda tada, kai politinė mobilizacija pasiekia aukštesnį lygį. Tai įvairių reikalavimų, kurių lygiavertiškumas iki šio taško tebuvo suvokiamas kaip miglotas solidarumo jausmas, susiejimas (Laclau 2005; 72–77).

Demokratiniai reikalavimai nepatenka į lygiavertiškumo grandines dėl to, kad jie yra patenkinami. Tokie reikalavimai įtraukiami į institucinę / skirtuminę socialinę tikrovę. Tačiau ji yra kuriama dviem būdais: 1) arba tvirtinant partikuliarumą (partikuliaraus reikalavimo), kurio ryšiai su kitais partikuliarumais yra skirtuminės prigimties (pabrėžiama ne bendrystė, bet skirtumai), arba 2) iš dalies atsisakant partikuliarumo ir pabrėžiant, kad visi partikuliarumai pasižymi tam tikru lygiavertiškumu. Antrasis būdas numato antagonistinės perskyros susidarymą, o pirmasis – ne. Kaip minėta, pirmasis socialinės tikrovės kūrimo būdas E. Laclau teorijoje vadinamas *skirtumų* logika, antrasis – *lygiavertiškumo*.

Tiek skirtumai, tiek lygiavertiškumai nuolat veikia vieni kitus. Pavyzdžiui, idealiai veikiančioje gerovės valstybėje tik skirtumų logika pripažįstama kaip legitimus būdas kurti socialinę tikrovę. Tokioje visuomenėje, kuri suvokiama kaip nuolat besiplečianti sistema, kurioje su visais socialiniais reikalavimais susidorojama skirtingai, nėra jokios galimybės sukurti vidinį antagonizmą. Neįmanoma tokios visuomenės atskirti nuo jos pačios. Gerovės valstybei kenkiantys reiškiniai – tokie kaip nekontroliuojamas kapitalizmas ar finansų rinkos – leidžia ją palaikantiems žmonėms nebent kurti kolektyvinius lygiavertiškumo logika paremtus darinius, kurie būtų orientuoti į išorę – gintų valstybę nuo išorinių grėsmių. Iš lygiavertiškumo logikos požiūrio taško situacija yra panaši. Lygiavertiškumas gali susilpninti skirtumus, bet negali jų panaikinti.

Skirtumą tarp populistinės ir institucinės bendrystės E. Laclau randa hegemoninių signifikantų arba mazginių taškų, aplink kuriuos struktūruojamos diskursyvos formacijos, išraiškose. Tiek skirtumai, tiek lygiavertiškumai egzistuoja abiem atvejais, tačiau instituciniu atveju diskursyvos formacijos ribas bandoma sutapatinti su pačios visuomenės ribomis. Skirtumų principas pats tampa dominuojančiu lygiavertiškumu homogeniškoje socialinėje erdvėje. Populizmo atveju vyksta atvirkštinis procesas, antagonizmas skaido visuomenę į dvi stovyklas. Liaudis šiuo atveju yra kažkas mažiau už visų visuomenės narių visumą; tai yra dalinis komponentas, kuris siekia būti

suvokiamas kaip legitimis visuma. Kad atsirastų liaudis – plebėjai (šiuo atveju reiškiantys pačią „nepatenkintųjų“ kategoriją), jie turi teigti, jog jie yra vienintelis legitimus *populus* – partikuliarumas, kuris nori veikti kaip visuma. Instituciniame diskurse skirtumai yra vienintelis legitimus lygiavertiškumas – visi skirtumai lygiavertiškai validūs platesnėje visumoje.

Populizmas padalija socialinę sceną į dvi stovyklas. Perskyra numato, kad atsiranda *privilegijuoti signifikantai* (*mazginiai taškai*), kurie savyje kondensuoja visos antagonistinės stovyklos signifikaciją. Tai apima tiek priešišką polių (pavadintą *režimu*, *oligarchija*, *elitu* ar pan.), tiek besipriešinančius autsaiderius (*liaudį*, *tautą* ar pan.). Šie privilegijuotų signifikantų pavadinimai gali įgauti pačias įvairiausias, kartais paradoksalias prasmes ir varijuoja priklausomai nuo konteksto. Mazginių taškų kondensacijos procese reikia skirti du dalykus: ontologinį diskursyviai konstruojamos socialinės perskyros vaidmenį ir ontinį turinį, kuris kai kuriomis aplinkybėmis vaidina tą vaidmenį. Tam tikru metu ontinis turinys gali išnaudoti visas galimybes atlikti tą vaidmenį, nepanaikinant pačios perskyros reikalingumo. Kadangi santykis tarp ontiško turinio ir ontologinės funkcijos yra neapibrėžtas, šią funkciją gali atlikti signifikantai, įgaunantys radikaliai priešingą politinę prasmę. Todėl tarp kairiojo ir dešiniojo populizmo egzistuoja „niekieno žemė“, kurią konkretūs politiniai judėjimai dažnai kerta.

Susidarant lygiavertiškumo grandinei turi atsirasti kažkoks vardiklis, įprasminantis visą judėjimą. Kadangi jis turi atsirasti iš paties judėjimo (reikalavimų grandinės) vidaus, jis tegali būti partikuliarus reikalavimas, kuris tik dėl tinkamai susiklosčiusių aplinkybių įgauna pagrindinį vaidmenį. Pavyzdžiui, subyrėjus Sovietų Sąjungai, *laisva rinka* Rytų Europos valstybėms reiškė kur kas daugiau negu ekonominę sistemą. Per lygiavertiškumo grandines šis simbolis apėmė ir biurokratinio valdymo pabaigą, pilietines teises ir pan. Kuo silpnesnis yra toks reikalavimas, tuo labiau jis priklauso⁶ nuo likusios populizmo grandinės reikalavimų; ir priešingai, kuo jis yra stipresnis, tuo jį mažiau veikia lygiavertiškumo artikuliacijos. Tokios reikalavimų tarpusavio priklausomybės nutraukimas gali dezintegruoti visą populistinį judėjimą.

Lygiavertiškumo grandinės reikalavimų nesieja joks pozityvus santykis, išskyrus tai, kad reikalavimai lieka nepatenkinti. Pavyzdžiui, radikali visuomenės suirutės metu dažniausiai pasigirsta reikalavimų įvesti *tvarką*, o kokia konkrečiai tai bus tvarka, yra antraeilės svarbos dalykas (galima paimti ir kitus panašius terminus – *tiesa*, *laisvė* ar *lygybė*). Apibrėžti reikalaujamą „tvarką“ būtų laiko švaistymas. Semantinis tokių terminų vaidmuo nėra formuoti pozityvų turinį, panašūs terminai funkcionuoja kaip visuomenės pilnatvės, kurios nėra, įvardijimas. Tai yra būtent tušti, o ne abstraktūs terminai. Pavyzdžiui, diskusija, ar „teisinga“ visuomenė gali būti pasiekta įvedus fašistinę arba socialistinę tvarką, neįmanoma net pasitelkiant loginę dedukciją ar prieš tai abiem pusėms susitarus dėl priimtino termino „teisingumas“ reikšmės. Grandys, susiejančios diskursyvius elementus šiuose terminuose, yra ne loginės / konceptualios, bet atribucinės / performatyvios.

Tuščias signifikantų, kurie suvienija populistinę stovyklą, pobūdis nėra susijęs su ideologiniu ar politiniu naivumu ar neišsivystymu. Tai reiškia elementarų faktą, kad bet kokia populistinė

⁶ Reikalavimo silpnumas ar stiprumas šiuo atveju reiškia jo mobilizacinį potencialą: kiek, atskirtas nuo kitų reikalavimų, jis yra svarbus mobilizuojamai visuomenės grupei.

manifestacija vyksta radikaliai heterogeniškoje socialinėje aplinkoje. Populistiniai simboliai, žinoma, atspindi kai kuriuos demokratinius reikalavimus, tačiau pats išraiškos mediumas negali būti redukuojamas į juos (Laclau 2005; 93–100).

Populizmas nėra politinio judėjimo tipas, kurį galima apibrėžti pagal jį sudarančių asmenų socialines ar ekonomines charakteristikas ar pagal ideologinę orientaciją. Tai yra politinė logika. Logika yra savito horizonto kūrimo taisyklių rinkinys, kuriame vieni objektai yra reprezentuojami, o kiti atmetami. Galima kalbėti apie rinkos logiką, teisės logiką, ekologinę logiką ar netgi šachmatų logiką, tačiau politinė logika turi kai ką specifiško. Tai yra socialinė logika, susijusi su paklusimu taisyklėms. Politinė logika siejasi su socialumo kūrimu, kuris apima socialinius reikalavimus ir implikuoja socialinius pokyčius. Pokyčiai, savo ruožtu, vyksta per lygiavertiškumo ir skirtumų artikuliacijas. Kai lygiavertiškumo artikuliacijos apima daugelį reikalavimų ir sukuria visuomenėje antagonizmą, nukreiptą prieš institucionalizuotą⁷ „kitą“, nesvarbu, kokias ideologines ar socialines konotacijas šie reikalavimai apimtų, gimsta populizmas.

2.3. Operacionalizavimo perspektyvos

E. Laclau populizmo teorija yra metateorinė ir leidžia suprasti, kaip kuriamas populistinis identitetas. Tačiau pats E. Laclau nepateikia jokių empirinių indikatorių ar modelių, kaip jo teoriją pritaikyti konkrečioms tyrimams. Būtent toks abstraktumas dažnai įvardijamas kaip pagrindinė šios teorijos silpnybė (Aslanidis 2015). Mano nuomone, abstraktumas ne tik nėra teorijos silpnoji vieta, bet, atvirkščiai, leidžia ieškoti pačių įvairiausių metodologinių sprendinių ir pačią teoriją sieti su kitomis teorinėmis perspektyvomis.

Pastaruosiu metu populizmo studijose dominuoja kiekybiniais metodais paremti diskurso analizės tyrimai, kurie atskleidžia populistinio diskurso laipsniškumą (Jagers and Walgrave 2007; Hawkins 2009; Deegan-Krause and Haughton 2009; Reungoat 2010; Pauwels 2011; Rooduijn and Pauwels 2011; March 2012). Jie dažniausiai konceptualiai grindžiami C. Mudde'o ideologiniu modeliu, nors iš esmės ir prieštarauja jo prielaidoms (žr. 1.3 poskyrį). Šiose studijose taikomas metodologijas būtų galima pritaikyti ir E. Laclau koncepcijai, kartu suteikiant tyrimams didesnę teorinę pagrindimą ir, užuot nagrinėjus atsitiktines populistinio diskurso apraiškas, įtvirtinti griežtesnę loginę / hierarchinę modelį.

Perspektyviai atrodo Pariso Aslanidiso siūlomas sprendinys (Aslanidis 2015), integruojantis E. Laclau populizmo teoriją ir Ervingo Goffmano interpretacines schemas (angl. *frames*), leidžiančias „lokalizuoti, suvokti, identifikuoti ir įvardyti“ (Goffman 1974; 21) sudėtingus kasdienybės reiškinius. *Interpretacinės schemas* pateikia diagnozę, identifikuodamos tam tikrą socialinį įvykį kaip problemišką, pasiūlo prognozę, kaip diagnozuotą problemą spręsti, ir apibendrina, motyvuodamos imtis korekcinį veiksmų. Šis teorinis modelis plačiai naudotas tiriant socialinius judėjimus, tačiau gali būti pritaikytas ir populizmui analizuoti. Populistinis diskursas gali būti suvokiamas kaip savita interpretacinė schema, kurioje diagnozuojama problema – „korumpuoti

⁷ Kaip priešas, žinoma, nebūtinai įvardijama pati institucinė sistema. Tai gali būti ją „uzurpavę“ vidaus ar išorės priešai.

elitai“, atėmę suverenumą iš liaudies, – o šios problemos sprendimas yra politinė mobilizacija, siekiant atgauti valdžią (Aslanidis 2015; 12). Sėkmingos interpretacinių schemų taikymo strategijos naujai artikuliuoja socialinę realybę, pabrėždamos jau egzistuojančias vertybes ir kitus kultūrinius elementus (Swidler 1986). Toks E. Laclau teorijos papildymas leistų bent iš dalies spręsti teorijoje ignoruojamą veiksmo problemą. Interpretacija iš principo yra politinis veiksmas, tačiau neturi normatyvinių oportunistinio implikacijų, būdingų populistinės retorikos teoretikams. Kadangi E. Goffmano teorija taikyta tiek socialinių judėjimų tyrimuose (Snow 2014), tiek politinės komunikacijos studijose (De Wreese 2012), tikėtina, kad ir empirinei populizmo analizei gali būti sėkmingai pritaikytas bendras šių dviejų teorijų modelis.

Potencialią operacionalizavimo kryptį siūlo ir Davidas Rearas (2013). Jo teigimu, nors vieno iš kritinės diskurso mokyklos pradininkų, Normano Fairclough (Fairclough 2003), ir E. Laclau teorijos esmingai skiriasi epistemologiškai, jų analitinės sąvokos gali būti suderinamos diskursyvioje teksto analizėje. N. Fairclough naudojamos intertekstualumo ir interdiskursyvumo koncepcijos gali būti derinamos su esminiais populistinės logikos elementais, tokiais kaip mazginiai taškai ar lygiavertiškumo ir skirtumų logikos (Rear 2013). N. Fairclough kritinės diskurso analizės metodas plačiai taikomas tiriant populizmą (Gale 2004; Ekström, Patrona and Thornborrow 2018) – pasitelkiant skirtingus populizmo teorinius pagrindus. Todėl turėtų būti įmanoma šią metodologiją suderinti, aišku, pirmiausia atmetant jos epistemologines prielaidas, ir su E. Laclau populizmo teorija.

E. Laclau teorinė perspektyva, be jau minėto C. Mudde'o ideologinio modelio, yra suderinama ir su daugeliu kitų anksčiau minėtų populizmo teorinių perspektyvų. Pavyzdžiui, atmetant tai, kad populizmas yra savita politinė strategija ar retorika, įmanoma lygia greta nagrinėti ir lyginti tarpusavyje tiek populistų naudojamas retorines priemones, tiek charizmatinių lyderių vaidmenis jas implikuojant, tiek konkrečias politines strategijas. Taip galima būtų išskirti konkrečių populizmo apraiškų specifiką atskirais laikotarpiais ar tam tikruose regionuose. Taip pat atsiveria platus laukas derinti E. Laclau teoriją su kitomis socialinėmis teorijomis, pavyzdžiui, tiriant, kokios politinės, istorinės, ekonominės, socialinės ar kultūrinės tendencijos lėmė vienokių ar kitokių mazginių taškų susidarymą.

3. Atvejo analizė: partija „Drąsos kelias“, 2012 metai

Tirdamas konkretų atvejį, pasirinktu kurti naują analitinį tyrimo modelį, nesistengdamas sieti E. Laclau metateoriją su jau egzistuojančiais tyrimo metodais. Toks pasirinkimas argumentuojamas tuo, kad tyrimu nesiekiami diagnozuoti kokių nors konkrečių populizmo tendencijų Lietuvoje ar pasaulyje. Tai yra euristinis modelis, kuriuo siekiama atskleisti šios teorijos operacionalizavimo galimybes, o ne atsakyti į konkrečius klausimus, susijusius su populizmu.

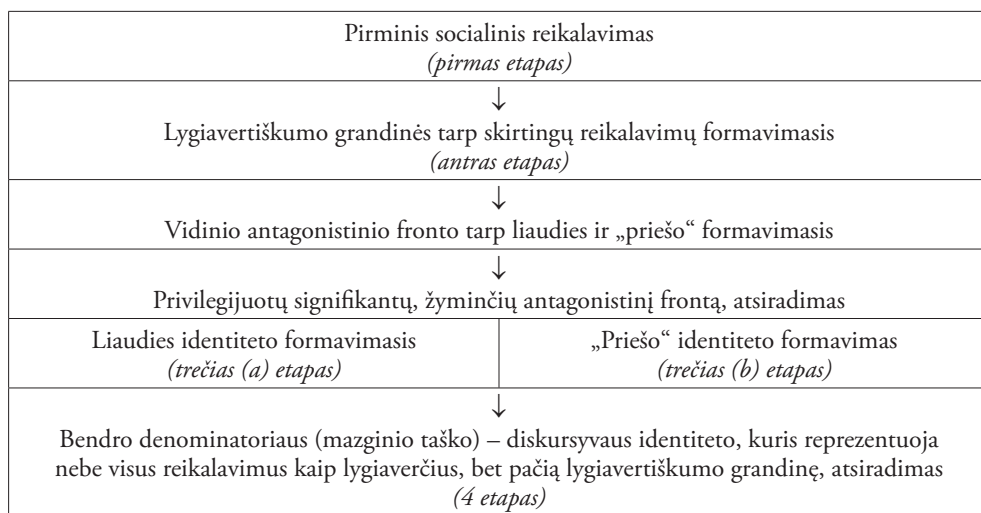
Siūlomas analizės modelis remiasi postfundacine diskurso analize (PDA), kuri būdinga Esekso diskurso analizės mokyklai. PDA kaip analitinį požiūrį reikia suprasti kaip tyrinėjimo programą ar paradigmą, o ne kaip empirinę teoriją siaurąja šio žodžio prasme. PDA susideda iš ontologinių prielaidų, teorinių sąvokų ir metodologinių principų, o ne tik iš falsifikuojamų teiginių, sukurtų siekiant numatyti ar paaiškinti skirtingas kolektyvinių veiksmų logikas. PDA analitinis požiūris

pagrindas yra idėja, kad visi objektai ir praktikos yra prasmingi, o šios socialinės prasmės yra kontekstualios, reliacinės ir atsitiktinės. Taip pat ji remiasi prielaida, kad visos prasmių sistemos arba diskursai priklauso nuo diskursyvosios išorės, kuri iš dalies juos kuria, o potencialiai gali ir sunaikinti (Howarth 2005; 317). Reikia pabrėžti, kad nors PDA domisi specifiniais klausimais, jie nėra visiškai savarankiški ar ateoriniai. Priešingai ir skirtingai negu empirizmas ar racionalizmas, tyrimo problemos atsiradimas ir apibrėžimas visada numato ontologines prielaidas ir diskurso teorijos kategorijas, skirtas pradiniam fenomeno aprašymui.

Diskursas tyrime traktuojamas kaip populistinės logikos „repertuaras“, pasiduodantis interpretacijai. Kiekvienas toks repertuaras suteikia grupėms ir individams būtinų išteklių tam, kad jie galėtų artikuluoti savo tikrovės versijas ir jas perduoti. Tyrėjas remiasi prielaida, kad kiekviena rašytinio ar žodinio turinio artikuliacija, kol ji skelbiama populistinio projekto vardu, atspindi (ir kartu formuoja) jo diskursyvią realybę.

Kalbant apie empirinės medžiagos kiekį, diskurso analizė nereikalauja didelės duomenų imties. Jos tikslas yra identifikuoti diskursyvius šablonus (šiuo atveju populistinės logikos šablona) artikuliacijose, o ne pateikti turinio analizę. Tačiau tyrėjas gali analizuoti tiek šaltinių, kiek jam atrodo naudinga, tol, kol juos galima priskirti pačiai grupės kuriamai identifikacijai.

Kuriamas tyrimo modelis leidžia susitelkti į komunikacinius momentus ir iliustruoti konkrečiau atvejo populistinę artikuliaciją. Siūlomą tyrimo modelį galima pavaizduoti tokia schema:

Politinės partijos „Drąsos kelias“ pasirinkimas analizei motyvuojamas tuo, kad tai bene vienintelis atvejis Lietuvos politinėje arenoje, kai sąlyginai populiaris (patekusi į Seimą) politinė jėga gimsta iš tam tikrų visuomenės neramumų. Remiuosi prielaida, kad tokia situacija, kai iš minios gimsta nauja politinė jėga, leidžia aiškiau identifikuoti pirminius populistinės mobilizacijos formavimosi momentus ir kartu išsamiau atskleisti visą populistinę logiką. Toks *ad hoc*, geriausiai tinkančio atvejo pasirinkimas, argumentuotas euristiniu šio tyrimo pobūdžiu.

3.1. Partijos „Drąsos kelias“ atsiradimo kontekstas

Politinės partijos „Drąsos kelias“ steigiamasis susirinkimas įvyko 2012 m. sausį, o oficialiai ji buvo įregistruota tų pačių metų kovą. Politinės partijos įsikūrimui postūmį davė įvykiai, susiję su Drąšiaus Kedžio vardu ir istorija. 2008 m. Drąšius Kedys policijai ir žiniasklaidai praneša, kad jo duktė buvo tvirkinama. 2009 m. D. Kedys prokuratūrai įvardija įtariamuosius A. Ūsą, teisėją J. Furmanavičių ir vyrą, vardu Aidas, kurie esą prievartavo net tik jo, bet ir L. Stankūnaitės (D. Kedžio buvusios sugyventinės ir jo dukters motinos) sesers V. Naruševičienės dukterį. 2009 m. spalio 5 d. Kaune nušautami J. Furmanavičius ir V. Naruševičienė. Pagrindinis įtariamasis D. Kedys pasislepia. L. Stankūnaitę ima saugoti policija. L. Stankūnaitės dukteriai paskiriama D. Kedžio sesers Neringos Venckienės globa.

2010 m. kovą ir balandį įvyksta pirmieji D. Kedžio artimųjų organizuoti mitingai Vilniuje ir Kaune, reikalaujantys bausti L. Stankūnaitę ir kitus asmenis, atsakingus už mergaitės tvirkinimą. 2010 m. balandį Kauno rajone randamas D. Kedžio lavonas. Paskelbiama, kad jis žuvo per nelaimingą atsitikimą. Įsteigiamas visuomeninis judėjimas „Drąšiaus kelias“. Prie protestų prisideda ir kiti anksčiau įsteigti judėjimai, pavyzdžiui, judėjimas „Už teisingumą“ ir Jungtinis demokratinis judėjimas. 2010 m. gegužę teismas priima sprendimą grąžinti dukterį L. Stankūnaitę ir nustato dukters gyvenamąją vietą su motina. N. Venckienė šią nutartį apskundžia. 2011 m. teismas dar kartą nusprendžia, kad duktė L. Stankūnaitę turi būti grąžinta skubiai ir nustato pasimatymų tvarką. N. Venckienė teismo sprendimo nevykdo. Tuo pat metu Garliavoje, prie D. Kedžio tėvų namų, renkasi vis didesnė minia, bandanti užkirsti kelią mergaitės grąžinimui motinai. 2012 m. pradžioje visuomeninis judėjimas „Drąšiaus kelias“ virsta partija „Drąsos kelias“.

2012 m. kovą antstolė su L. Stankūnaitę iš Kedžių šeimos namų bando paimiti mergaitę, bet kyla grumtynės ir mergaitė lieka pas senelius. Prokuratūra pradeda ikiteisminį tyrimą dėl teismo sprendimo nevykdymo. 2012 m. gegužę policija šturmuoja minios apsuptą D. Kedžio tėvų namą ir perduoda mergaitę L. Stankūnaitę. Įvairiuose Lietuvos miestuose vyksta prieš teisėsaugą nukreipti mitingai. 2012 m. spalį vykusiuose Seimo rinkimuose politinė partija „Drąsos kelias“ laimi 7,98 proc. rinkėjų balsų, suteikiančių septynis Seimo nario mandatus. Vienmandatėse apylinkėse nelaimimas nė vienas mandatas.

Reikia pažymėti, kad Drąšiaus Kedžio istorijos pradžia sutampa su 2008 m. pabaigos pasauline ekonomikos krize, gerokai pabloginusia ir Lietuvos ekonominę padėtį. 2009 m. Lietuvos bendrasis vidaus produktas krito 14,6 proc., dramatiškai padidėjo viešojo sektoriaus deficitas – nuo 1 202,9 mln. Lt 2007 m. iki 8 401,9 mln. Lt 2009 m. Smarkiai išaugo nedarbas: 2007 m. bedarbių skaičius visoje Lietuvoje siekė tik 69 tūkst., 2008-aisiais padidėjo iki 94 tūkst., o 2009-aisiais šoktelėjo net iki 225 tūkst. bedarbių. 2008–2009 m. buvo smarkiai išaugęs vidutinis *bruto* darbo užmokestis: valstybės sektoriuje – nuo 1 891,90 Lt (2008 m.) iki 2 334,90 Lt (2009 m.); šalies ūkyje (be individualių įmonių) – atitinkamai nuo 1 802,10 iki 2 151,70 Lt, o privačiame sektoriuje – nuo 1 755,90 iki 2 058,30 Lt. 2009–2010 m. laikotarpiu jis sumažėjo kiekviename sektoriuje maždaug 100 Lt⁸. Ekonomikos krizės fone tuometinė konservatoriaus

⁸ Lietuvos statistikos departamento duomenimis: <https://www.stat.gov.lt/>

A. Kubiliaus vadovaujama vyriausybė vykdė į taupymą orientuotas mokesčių reformas, buvo padidinti pridėtinės vertės mokestis (PVM), pelno mokestis, akcizas degalams, cigaretėms, alkoholiui. Drauge buvo sumažintas gyventojų pajamų mokestis, panaikinta dauguma PVM lengvatų (Lukaitytė-Vnarauskienė 2009).

2009 m. per profesinių sąjungų mitingą prie Lietuvos Respublikos (LR) Seimo rūmų, nukreiptą prieš šias reformas, įvyko vienos didžiausių nepriklausomos Lietuvos istorijoje riaušių, kai buvo išdaužyti Seimo langai ir sulaukytas 151 asmuo. Žinomas politologas Algis Krupavičius šiuos įvykius įvertino taip: „<...> žvelgiant iš laiko perspektyvų, piliečių veiksmai pirmiausia buvo iššaukti valdžios priimtų sprendimų“ (cit. pagal Tvaskienė 2018). Taigi, galima teigti, kad ekonomikos krizė ir su tuo susijusi vyriausybės politika, kai įvairiose valdymo srityse buvo mažinamos valdžios išlaidos ir vykdomos struktūrinės reformos, turėjo didelę įtaką Lietuvos gyventojų politinių ir kitų valstybės institucijų vertinimui. Pavyzdžiui, 2008 m. pasitikėjimas LR Seimu siekė 26 proc., o nuo 2009 m. iki 2011 m. krito į tam metui rekordines mažumas ir tesiekė 8–9 proc. Atitinkamai pasitikėjimas vyriausybe nuo 38 proc. 2008 m. krito iki 16 proc. 2009 m. ir 14 proc. 2011 m. (Nakrošis 2017; 95–145).

Tokia ekonominė ir politinė situacija leidžia daryti prielaidą, kad, visuomenei pasiekus kritinę nepasitenkinimo ekonomine situacija ir politiniu jos valdymu ribą, atsirado palanki situacija užgimti populistinei politinei jėgai, kuri deklaruotų siekius sutvarkyti „korumpuotą sistemą“ ir įvesti „tvarką“.

3.2. Pirminis reikalavimas

E. Laclau populizmo teorijoje minimalus ir pirminis analizės objektas yra tam tikros grupės reikalavimas (angl. *demand*), iškeliamas dar prieš kolektyvino populistinio identiteto susidarymą. E. Laclau išskiria dvi šio pirminio reikalavimo stadijas: pageidavimą (angl. *request*) ir pretenziją (angl. *claim*)⁹. Skirtumą tarp jų nusako socialinės grupės, kuri kelia reikalavimus, sudėtis. Pageidavimo stadijoje tai yra sąlyginai izoliuota ir homogeniška grupė (pavyzdžiui, mokytojai), pateikianti demokratinį reikalavimą. Pretenzijos stadijoje grupė teigia, kad reikalavimas nebuvo patenkintas, ir prie jos dedasi kitos grupės (pavyzdžiui, gydytojai), o demokratinis reikalavimas palaipsniui tampa populistiniu (Laclau 2005; 73).

Partijos „Drašos kelias“ atveju demokratinio reikalavimo (pageidavimo) etapą (tyrimo modelio schemoje **pirmas etapas**) identifikuoti yra gana paprasta. Išėities tašku galima laikyti pirmąsias protesto akcijas ir mitingus, vykusius 2010 m., dar prieš Drašiaus Kedžio žūtį. Jų metu reikalauta „aukščiausių šalies prokurorų atstatydinimo“ (Grigalevičius 2010). Skamba prieš pedofiliją ir ją neva dangstančią teisėsaugą nukreipti šūkių: „Ištirkite VIP iškrėpėlių bylą“; „Neatiduokit mergaitės Ūso draugei“; „Pedofilams – STOP! Kiek tavyje Drašiaus?“; „Motiną sąvadautoją į teismą“ (Garkauskas 2010). Netgi skamba vaikų giedama perdaryta Lietuvos himno versija, kurioje reikalaujama susidoroti su pedofilais:

⁹ Skirtumą tarp šių stadijų dar galima paaiškinti kaip skirtumą tarp paprasto prašymo (pavyzdžiui, pakelkite algas) ir reikalavimo pasiaiškinti arba teiginio (pavyzdžiui, ši valdžia nesugeba pakelti algų, mes turime kažką daryti).

*Lietuva, Tėvyne mūsų, Pedofilų žeme,
Iš praeities Tavo sūnūs Vaikus prievartavo.
Tegul Tavo valdžia eina Vien takais dorybės,
Tegul dirba Tavo naudai Ir žmonių gėrybei.
Tegul saulė Lietuvos Pedofilus naikina,
Ir šviesa, ir tiesa Mūs žingsnius telydi.
Tegul meilė Lietuvos Dega Drąsiaus širdyje,
Vardan tos Lietuvos Pedofilai miršta!* (Grigalevičius 2010)

Pirminį reikalavimą galima apibendrinti kaip *reikalavimą pašalinti korumpuotos teisėsaugos atstovus, dangstančius pedofilus*. Šis reikalavimas yra skirtas institucinei sistemai – prezidentei (Grigalevičius 2010) arba valdžiai bendrai. Ganėtinai lengva identifikuoti ir grupės dalyvius. Pirmuosius mitingus organizuoja D. Kedžio krikšto motina, jo teta Audronė Skučienė, mitingo dalyviai identifikuojami kaip D. Kedžio artimieji, draugai ar kaimynai. Tačiau po truputį pradeda dėtis ir kitos grupės: „<...> priešaringai vertinami politikai – Seimo narys Saulius Stoma, radikali neparlamentinės kairiųjų partijos vadovas Algirdas Paleckis, buvęs Seimo narys Algimantas Matulevičius, „Jungtinio demokratinio judėjimo“ atstovai“ (*lytas.lt* 2010). Šioje stadijoje prisidedantys pašaliečiai dar nevaidina faktiškai jokio vaidmens ir yra aiški mažuma, tačiau matyti požymių, kad yra tam tikrų grupių, ketinančių progai pasitaikius prisidėti prie antiinstitucinio protesto.

3.3. Populistinio reikalavimo formavimasis

Antrojo etapo pradžią, kai nepatenkintas demokratinis reikalavimas palaipsniui tampa populistinis arba nuo pageidavimo pereinama prie pretenzijos, žymi po Drąsiaus Kedžio mirties organizuoti mitingai (2010 m. balandis–gegužė) ir socialinio judėjimo „Drąsiaus kelias“ įkūrimas (2010 m. gegužė). Jo pabaiga – oficialus partijos deklaracijos paskelbimas (2011 m. rugpjūtis). Mitinguose, be pirminio partikuliarus reikalavimo – „STOP pedofilams“, „Neatiduoti mergaitės Ūso draugei!“, „Prokuratūra ar kilerių tarnyba?“ (Grigalevičius 2010a) ir pan., – pasigirdo ir kur kas abstraktesnių pretenzijų, kurias skelbė judėjimą palaikantys asmenys: „Mitinge buvo daug kalbama apie D. Kedžio nužudymą ir apie tai, kad šalies teisėsaugos sistemoje susiklostė dramatiška padėtis, akcentuotos ir kitos esminės Lietuvos problemos – skurdas, korupcija, monopolijų diktatas“ (Grabauskas-Karoblis 2010); „Oligarchų klasei ne – demokratijai, tvarkai ir teisingumui taip“ (Grigalevičius 2010a); „Turėsime tiesos, turėsime ir duonos“; „Neliečiamųjų“ kastos, kurioms priklausantys veikėjai neteisiami, nors jie vykdo nusikaltimus – grobsto valstybės turtą, organizuoja aferas, išnaudoja dirbančiuosius, formuoja pedofilų ir kitokių iškrypėlių tinklus“ (Grabauskas-Karoblis 2010a).

Galima sakyti, tai buvo lygiavertiškumo grandinės užuomazgos, kai pradedama iš dalies susijusius reikalavimus teikti bendrame kontekste. Taip pat jau galima identifikuoti besimezgantį (dar aiškiai neįvardytą) antagonizmą tarp masių ir institucionalizuoto „kito“; galima išskirti tam tikrus pirminius korumpuotos ir taisytinios sistemos įvardijimus. Pavyzdžiui: „Ta sistema, kurią vadiname teisingumo sistema, yra stipriai apirusi ir degradavusi“ (Grabauskas-Karoblis 2010a).

Atsiranda pirmi sistamai oponuojančių žmonių bandymai įvardyti save: „<...> čia, į šią aikštę, susirinko tikrasis elitas, valstybės likimui neabejingi, aktyvūs piliečiai“ (ten pat).

Mitinguose skambėjo raginimai organizuotis: „Politikas Algimantas Matulevičius sakė, kad visoms pažangioms jėgoms, visiems neabejingiems piliečiams reikia vienytis ir siekti esminių perrainių“ (Grabauskas-Karoblis 2010a); „Jūsų rankose yra Lietuvos likimas. Jūs turite nesiskaidyti į kažkokias organizacijas, o pradėti naują sąjūdį“ (Grigalevičius 2010a). Jau tada pasigirsta pirmosios (kalbant retroaktyviai) mazginio arba tuščio signifikanto artikuliacijos: „Ko mūsų šalyje labiausiai trūksta?“, – žmonių per garsiakalbius paklausė politikas (S. Stoma). „Teisingumo“, – nedrąsiai, tačiau gana vieningai sušurmuliavo minia“ (ten pat).

Netrukus (2010 m. gegužę) pirminis politinis organizavimasis įgauna kontūrus – įsteigiamas visuomeninis judėjimas „Drąsiasis kelias“¹⁰. Judėjimo įkūrėja ir pirmininkė buvo D. Kedžio teta A. Skučienė, o pagrindinis deklaruojamas tikslas – „kova su pedofilija“. Galima teigti, kad šio judėjimo ir jo organizuotų mitingų artikuliuojamas diskursas dar neturi visiškai susiformavusio populistinio kolektyvinio identiteto požymių, tačiau faktiškai visas jų užuomazgas jau galima įžiūrėti. Jau galima identifikuoti pirmines ir būsimą populistinį subjektą besijungiančias grupes. Norėdami identifikuoti grupes ideologinėje perspektyvoje ir susidaryti išpūdį, kokie būtent reikalavimai jungiami lygiavertiškumo grandinėje, naudosisime supaprastintą „Political compass“ schemą (*judejimas.eu* 2010), kurioje grupės ideologija pozicionuojama atsižvelgiant į dvi ašis: ekonominę (kairės / dešinės) ir socialinę (autoritarizmo / libertarizmo). Kadangi šiame straipsnyje nesiekama gilesnio konkrečių atvejų ideologinio pozicijų suvokimo, manau, kad to visiškai pakanka lygiavertiškumo grandinės komponentams atskleisti.

Be Drąsiaus Kedžio artimųjų, šios pirminės grupės buvo:

- 1) Jungtinis demokratinis judėjimas (JDJ) – buvusio Seimo nario Kęstučio Čilinsko įkurtas judėjimas, kurio pirminis tikslas buvo kova su „LEO lt“ sandorium¹¹. Judėjimas pats turi populistinės logikos bruožų, nes pagrindiniai jo deklaruojami tikslai yra kova su „oligarchija“, „dirbtinėmis monopolijomis“, „korupcija“ (*judejimas.eu* 2010) ir už „didesnę demokratiją“. Kokią nors nuoseklią ideologinę judėjimo poziciją identifikuoti gana sunku. Tačiau, sprendžiant iš jų tinklalapyje pateikiamos informacijos, jame rekomenduojamų tinklalapių *propatria.lt*, *alkas.lt* ir jo dalyvių elgsenos tendencijų (pavyzdžiui, „Jungtinio Demokratinio Judėjimo vėliavos plevėsuoja visuose patriotiniuose renginiuose“) (*judejimas.eu* 2010a), judėjimą galima priskirti dešiniajai tradicionalistinei ir autoritarizmą linkusiai ideologinei kryptčiai su nuosakiai kairiaisiais ekonominiais sentimentais.

¹⁰ Deja, visuomeninio judėjimo internetinis archyvas <http://www.drasiaskelias.lt/> vėliau, atsiradus partijai, buvo ištrintas. Dabar pasiekiamą ankstyviausia informacija yra tik 2011 m. kovo, t. y. faktiškai sutampa su partijos deklaracijos paskelbimu. Tiesa, kai kurie 2010–2011 m. fragmentai pasiekiami interneto archyve: <https://web.archive.org/>

¹¹ LEO LT (Lietuvos elektros organizacija) – 2008 m. įsteigta nacionalinė elektros energetikos bendrovė, turėjusi pastatyti naują atominę elektrinę. Bendrovės akcijos priklausė privačiai bendrovei „NDX energija“ ir valstybei. Bendrovė išformuota 2009 m. susidarius nepalankioms ekonominėms aplinkybėms ir kilus visuotiniam nepasitenkinimui dėl sandorio skaidrumo ir naudos visuomeni.

- 2) Visuomeninis judėjimas „Vytis“ ir Socialistinis liaudies frontas. Duomenų apie „Vytį“ viešai niekur negalima rasti. Tačiau galima daryti prielaidą, kad ideologiškai šie dariniai sutampa, nes besiskelbiantis judėjimo pirmininku Giedrius Grabauskas vėliau tapo Socialistinio liaudies fronto pirmininku (*slfrontas.lt* 2018) ir įvairiuose mitinguose šie politiniai judėjimai dalyvaudavo kartu (*ldiena.lt* 2014; Garnienė 2014). Tai kraštutinė kairioji, turinti autoritarinių elementų socialistinė partija, nusistačiusi prorusiškai ir pasisakanti prieš „NATO, Europos Sąjungą, Lietuvos gyventojų išvargimą į Vakarus, už darbo žmogaus teises ir socialinį teisingumą“ (*slfrontas.blogspot.com* 2017).
- 3) Buvusio Seimo nario Algimanto Matulevičiaus Tautos ateities forumas. Šio forumo pozicija buvo aiškiausia 2011 m. pradžioje, kai jis buvo nusistatęs prieš visas valdžios partijas (*ve.lt* 2011). Kadangi ilgainiui (2011 m.) forumas virto Tautos vienybės sąjunga, kurios tikslai buvo „atgaivinant mūsų protėvių puoselėtas amžinausias tradicines vertybes, kaip tvirta šeima, dorove grindžiama pasaulėžiūra“ (*tv3.lt* 2011), galima jį priskirti tradicionalistiniam / autoritariniam politiniam spektrui. Ekonomiškai judėjimas pasižymi nuosaikiai kairiosiomis nuostatomis ir siūlo pereiti „prie socialiai orientuoto mišrios ekonomikos modelio, kuriame aktyvų vaidmenį šalies ūkio vystyme be privatinių prisiima valstybė“ (*tv3.lt* 2011).
- 4) Lietuvos pensininkų partija, rengianti įvairius mitingus, susijusius su pensininkų reikalais. Partiją galima priskirti dešiniems autoritariniams populistams – partijos lyderis Vytautas Jurgis Kadžys 2000 m. rinkimuose į Seimą dalyvavo kartu su kraštutine dešiniąja Lietuvos nacionaldemokratų partija (Damulytė 2006).
- 5) Kunigas Jonas Varkala, išreiškiantis tradicionalistinę konservatyvią krikščionišką poziciją: kelios ydos labai trukdo Lietuvai – tai godumas, abejingumas ir iškrypimas. Kovos su iškrypimu, su neteisybe simbolis – Drąsius Kedys. Jis vienas stojo į kovą su prievarta. Kaip Drąsius išėjo vienas, taip ir mes dabar išeiname į kovą prieš tuos klastingus klanus. Mums reikia išsivaduoti iš stabų, iš melo voratinklio. Kai kam mūsų Konstitucija – tai stabas. Jie sako, kad Konstitucija šventa, bet pagal Konstituciją mūsų vaikai ir anūkai, pabėgę į užsienį nuo skurdo, nuo neteisybės, jau gali tapti nebe piliečiais. Negerovių daug, bet viltis yra – galėsime atkurti Lietuvą, laimėję rinkimus (Grabauskas-Karoblis 2010b). Kunigas Varkala diagnozuoja pagrindines Lietuvos bėdas: „Mūsų valstybė serga AIDS. Mūsų kraštas – priklausomas, okupuotas. Okupuota ir valstybės imuniteto sistema, todėl reikia kažką daryti“ (*komentaras.lt* 2010). Ir nurodo iš „supuvusių Vakarų“ sklindančią moralinę degradaciją: „Planuojamas homoseksualių žmonių paradas – lyg tai reklama vakarietiško, be tabu sekso, kaip ir vertybė jaunimo akyse galbūt ir viliamasi, kad tai taps daugelio jaunų žmonių siekiamybe“ (Jackevičius 2010).

Mitinguose ir protestuose dalyvavo ir kitos organizacijos: Lietuvos moterų lyga, Gausių šeimų bendrija, nukentėjusių nuo teisėsaugos asmenų organizacija „Desperacija“ bei įvairūs visuomeniniai veikėjai. Jos, nors ir buvo įvardijamos tarp dalyvių, aktyviai neartikuluodavo savo pozicijų. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad ne visos čia esančios grupės dalyvavo steigiant partiją „Drąsos kelias“ ir ne visų jų nariai pateko į galutinį partijos rinkimų sąrašą.

3.4. Tuščio signifikanto atsiradimas – populistinio diskurso branda

Partijos įkūrimas žymi „Drašos kelio“ kaip kolektyvinio populistinio identiteto mobilizacijos brandą. Norint įrodyti šį teiginį, reikia identifikuoti pagrindinius diskursyvius populizmo elementus. Populistinei logikai būdingas antagonistinis visuomenės padalijimas numato, kad atsiranda *mazginiai taškai*, kurie kondensuoja visos antagonistinės stovyklos signifikaciją. Tai apima tiek priešišką polių, trukdantį įgyvendinti populistinius reikalavimus, tiek besipriešinančius autsaiderius – liaudį.

Pirminė deklaruojama antagonizmo kategorija yra stygius, kuris atsiranda harmoningame socialiniame kontinuumo (tyrimo modelio schemoje **trečias (a) etapas**). Liaudies konstravimas ir yra bandymas įvardyti šią dingusią pilnatvę. Kad atsirastų liaudis, „nepatenkintieji“ turi teigti, jog jie yra vienintelis legitimus *populus* – partikuliarumas, kuris nori veikti kaip visuma. Šie „nepatenkintieji“ įvardijami kaip „minia“, „runkeliai“, „š nauja“, „patvoriniai“ ir panašiai (*neringavenkiene.net* 2012). Tai visa visuomenė, kuri nepriklauso „Lietuvos elitui“, „valstybininkams“ (*neringavenkiene.net* 2012). Dalies (paties judėjimo), veikiančios kaip visuma (visa visuomenė), įspūdį daro ir partijos prilyginimas istoriniams Lietuvos tautos susivienijimams:

Vardan šio kilnaus tikslo mes susirinkome iš skirtingų pilietinių ir politinių organizacijų, iš skirtingos aplinkos, ir tai – mūsų jėga. Nes tikrieji sąjūdžiai ir didieji tikslai priverčia pamiršti, kas mus skiria, ir skatina vienytis. Kaip kad vienijomės 1831 ir 1863 metų sukilimuose už laisvę, kaip mūsų partizanai vienijosi pasirašydami 1949-ųjų deklaraciją, kaip telkėmės istoriniais 1918 ir 1990 metais nepriklausomybės aktams. Kaip jungėmės Baltijos keliui ir didvyriškai Sausio 13-ajai. (*Drašos kelias – Lietuvos kelias* 2012)

Po Garliavos įvykių vykusiuose mitinguose vartojami tokie epitetai kaip „Laisvi Lietuvos piliečiai“ (Rasakevičius 2012). Galima konstatuoti aiškų *betarpiškumo „mes – liaudis“ teigimą, esmingai būdingą populistiniams judėjimams*.

Taip pat identifikuojami galios atstovai, kurie nepatenkina iškeltų reikalavimų (tyrimo modelio schemoje **trečias (b) etapas**). Jau steigimo deklaracijoje (2011 m. rugpjūtis) priešas, trukdantis ir neleidžiantis įsivyrauti „visuomenės pilnatvei“, gana aiškiai įvardytas: tai „korumpuotųjų klanai“, „Oligarchų, tariamų „valstybininkų“ bei pedofilų klanai“, „siauros korumpuotųjų kastos“ (*drasiauskėlias.lt* 2011). Panašių įvardijimų galima aptikti ir partijos interneto puslapyje skelbiamuose straipsniuose: „butaforinė valstybė, kurioje klesti korumpuoti klanai“ (Grabauskas-Karoblis 2010c.); „L. Bielinis yra įrankis „valstybininkų“ klanu vadeivų rankose“ (Grabauskas-Karoblis 2011); „Lietuvoje įsigalėjo kastų sistema“ (Grabauskas-Karoblis 2011a); „Oligarchų, latifundininkų ir gazpromo pinigais išlaikomos partinės grupuotės pasirodė nepaprastai vieningomis“ (*neringavenkiene.net* 2012); „Apsidairykite apie save gal pagaliau suprasite, kad klanas baigia Jus ir visą valdžią pajungti savo nusikalstamų planų įgyvendinimui“ (*neringavenkiene.net* 2012). Priešo identitetas suformuluotas aiškiai. Tai – „**oligarchų klanas**“, dėl kurio ir kyla visos visuomenės blogybės, iškraipiančios demokratiją į

<...> kleptokratiją – melu, smurtu ir vagystėmis paremtą korupcinę santvarką. Būtent tokio pobūdžio kleptokratija atsakinga už žmonių skurdinimą, už klestinčios korupcijos įsigalėjimą, už Lietuvos švietimo ir mokslo sistemos, kultūros sferos, sveikatos apsaugos sistemos griovimą, ir didžiulę emigraciją – faktiškai masinę deportaciją į Vakarus. (*drasiauskėlias.lt* 2011)

Oligarchija yra populiarus populistinių judėjimų priešas, ypač Pietų Amerikoje (de la Torre 2013), ir žymi neteisėtai, pasinaudojus valdžios sistemos spragomis, praturtėjusią ir dabar valdančią grupę, kurios nariai yra tarpusavyje susiję, sudarydami vieną klaną. „Oligarchų klanas“ kondensuoja visą priešiškos stovyklos signifikaciją. Šis mazginis taškas, apimantis priešų stovyklą, turi savitą ontinę reikšmę. „Drąsos kelio“ atveju netgi įvardijami atskiri teisėsaugos pareigūnai, priskiriami klanui, tačiau šis sudaiktinimas tėra ideologinė mistifikacija arba, S. Žižeko terminais kalbant, pseudokonkrety priešų figūra, įprasminanti miglotą ir dviprasmišką tuščią signifikantą (Žižek 2008; 280).

Oligarchijos sąvoka siekiama parodyti, kad problema yra ne socialinė ar politinė sistema apskritai, bet ją iškraipantys priešiški elementai. Pavyzdžiui, Dalia Grybauskaitė nelaikoma sistemos dalimi: „Netgi Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė šių metų pradžioje atvirai pareiškė: „Lietuvą valdo oligarchai ir nusikalstamas pasaulis“ (Grabauskas-Karoblis 2010c). Įvardijami prezidentei trukdantys priešiški elementai: „Lietuvos politikos olimpe išgalėjusi korupcija bei nepotizmas ir mūsų šalies stambiųjų partijų klaninis valdymo stilius“, kuriuos pažabojus prasidės „skaidresnės politinės sistemos suformavimas“ (ten pat). Reikia pabrėžti, kad šis palankumas prezidentei buvo trumpalaikis ir po Garliavos įvykių pagrindiniai mitingai vyko būtent prie prezidentūros, kur partikuliarus „Teisingumo“ arba „Tiesos“ reikalavimas palaipsniui virto tuščiu signifikantu, vienijančiu visą judėjimą.

Kad politinė populizmo mobilizacija pasiekė aukštesnį lygį, rodo tuščio signifikanto, kuriuo naudojantis vyksta įvairių reikalavimų unifikacija, atsiradimas (**ketvirtas etapas**). Iki šio taško atsiradimo įvairių reikalavimų lygiavertiškumas tebuvo suvokiamas kaip miglotas solidarumo jausmas. Šiuo atveju šis tuščias signifikantas yra „Tiesos“ arba „teisingumo“ reikalavimas. Toks reikalavimas, prie kurio kristalizuojasi populistinis identitetas, yra dviprasmiškas. Iš vienos pusės, jis išlieka partikuliarus – teisingumo mergaitei ar išsiaiškinant D. Kedžio žudiką – reikalavimas. Iš kitos pusės, jis žymi visą lygiavertiškų reikalavimų grandinę – platesnį universalų simbolį, per kurį pajungiami visi kiti reikalavimai: „Valstybė be teisingumo nėra demokratinė“ (*ekspertai.eu* 2012); „Nebaudžiamumo išgalėjimas ir klestėjimas, įtakojantis visas Lietuvos piliečių socialinių santykių sritis – bene pagrindinė ir didžiausia Lietuvos emigracijos priežastis. Žmonės bėga iš Lietuvos praradę viltį, ir pirmiausia – dėl neteisybės“ (*drasiasukelias.lt* 2012).

Partija savo rinkimų programoje savo pirmutinį tikslą įvardija taip: „Tiesos ir teisingumo atstatymas. Nėra tiesos be doros, nėra teisingumo be moralės. Įstatymas be tiesos yra negyvas, yra tik skeletas“ (*ekspertai.eu* 2012). Šis „teisingumo“ reikalavimas arba „neteisingumo“, kurį sukelia institucinė korumpuota sistema, atmetimas ir yra tai, kas vienija visą populistinį diskursą. „Drąsos kelio“ partijos atveju šios „Tiesos“ kaip tuščio signifikanto manifestacijos matomos itin ryškiai, kai kasdien vykstančių protesto akcijų Daukanto aikštėje metu numatytą valandą protesto dalyviai kreidelėmis ant aikštės grindinio piešdavo ir nuolat atnaujindavo užrašą „Tie-SOS“ (buvo leidžiamas netgi specialus aikštės laikraštis – „Aikštės žinios“) (*Aikštės žinios* 2012).

„Tie-SOS“ užrašą vis dar galima laikyti labiau partikuliariu, tiesiogiai su teisėsaugos „neteisingais“ sprendimais susijusiu reikalavimu. O štai aktyvistų aikštėje sakomos kalbos pateikia abstraktesnes „teisingumo“ interpretacijas: „Mes turime pasiūlyti Lietuvai tikrą alternatyvą, o ne dar kartą atiduoti savo valstybę į avantiūristų rankas“ (Černiauskas 2012); „mūsų nacionalinis interesas turėti brandžią, kultūringą, teisingą, pasiturinčią šalį, ko mes šiandien labiausiai

pasigendam, tai teisingumas“ (*15min.lt* 2012). Šiuo atveju galima fiksuoti dalinį „teisingumo“ atskyrimą nuo paties partikuliarus reikalavimo, arba signifikanto atsiejamą nuo signifikato. Tai reiškia, kad populizmas pasiekė brandą. Nors galima sakyti, kad įvairius su „Drąsos kelio“ vėliava veikiančius judėjimus ir asmenis sieja kai kurie ideologiniai panašumai, esminis čia yra būtent tuščias „teisingumo“ signifikantas. Šis tuštumas nereiškia jokios pozityvios savybės, būdingos visiems reikalavimas (ar visiems judėjimams). „Teisingumo“ terminas funkcionuoja kaip visuomenės pilnatvės, kurios nėra, įvardijimas. Nors būna nurodoma, kas yra „teisinga teisėsauga“, „teisingas ūkis“ ar net „teisingos aukštosios mokyklos“ (*ekspertai.eu* 2012), kaip minėta, lygiavertiškumo grandinė išreiškiama per šį bendrą elementą ne todėl, kad tai abstrakti bendra savybė, kuri slepiasi po visais „teisingumais“, bet todėl, kad tai yra performatyvi operacija, kuri kuria pačią grandinę.

Tai nereiškia, kad partikuliarus reikalavimas išnyksta. Priešingai, galima daryti prielaidą, kad šiuo atveju partikuliarus reikalavimas diskurse yra stiprus ir jo priklausomybė nuo lygiavertiškumo artikuliacijos yra mažesnė. 2012 m. rinkimų į Seimą reklamose nuolat akcentuojami Garliavos įvykiai (Neringa Venckienė 2012), plakatuose vyrauja aliuizijos į Drąsių Kedį (*komentarai.lt* 2012), netgi įkuriamas būtent Garliavos įvykiams ir vėliau vykusiems protestams skirtas interneto puslapis *www.tiesos.lt*.

Tolesnį „Drąsos kelio“ išnykimą¹² iš politinės Lietuvos arenos galima paaiškinti keletu prielaidų. Visų pirma, tai pačios „tiesos“ tuščio signifikanto per didelį susaistymą su pirminiu prieš pedofiliją nukreiptu reikalavimu. Natūralu, kad šis specifinis reikalavimas negalėjo būti aktualus rinkėjams ilgesnį laiką, o jokios alternatyvos „Drąsos kelio“ diskursas nesugebėjo pasiūlyti. Antra, bet kokia populistinę logiką naudojanti partija, pakliuvusi į Seimą, bent iš dalies institucionalizuojasi. Pabuvus valdžioje, kad ir ne valdančiojoje koalicijoje, ganėtinai sunku diskursyviai artikuluoti antagonistinį visuomenės padalijimą į dvi stovyklas, nors, kaip parodo Silvio Berlusconi diskursas Italijoje, vis dar įmanoma. Tam iš esmės reikia stiprios lyderio pozicijos, kuri dėl faktinių aplinkybių, kai prieš N. Venckienę buvo pradėtas teisminis procesas ir ji pabėgo į JAV, „Drąsos kelio“ atveju tapo tuščia.

Kaip rodo europinės tendencijos, gyvybingesnės ir sėkmės lydimos yra tos populistinė logika paremtus diskursus kuriančios partijos, kurios, nors ir būdamos ideologiškai nenuoseklios, sugeba antagonizmą liaudis *vs* „priešai“ ideologizuoti. Ar tai būtų dešinysis nacionalizmas (pavyzdžiui, Lenkijos „Teisės ir teisingumo“ ar Vengrijos „Fidesz“ partijos), ar kairysis antineoliberalizmas (pavyzdžiui, Graikijos „Syriza“ ar Ispanijos „Pegida“ partijos). Toks, kad ir dalinis, ideologizavimas leidžia kur kas nuosekliau vis naujus visuomenėje kylančius reikalavimus prasmingai jungti į lygiavertiškumo grandines. Nors „Drąsos kelio“ ir 2008 m. į Seimą patekusios A. Valinsko vadovaujamos Tautos prisikėlimo partijos¹³ diskursai nėra panašūs, jų likimus vienija būtent šio ideologinio elemento neartikuliavimas, ilgainiui lemiantis paties politinio subjekto išnykimą.

¹² Partija formaliai vis dar egzistuoja, tačiau 2016 m. Seimo rinkimuose nelaimėjo nė vienos vietos Seime, o iš viso tesulaukė 3,498 balso.

¹³ Lietuvos pramogų verslo atstovo A. Valinsko vadovaujama Tautos prisikėlimo partija įkurta 2008 m. birželį, likus keturiems mėnesiams iki 2008 m. rinkimų į Seimą. Daugiamandatėse apylinkėse partija gavo 15,09 proc. rinkėjų balsų, suteikiančių 13 mandatų, taip pat 3 mandatus iškovoję vienmandatėse apylinkėse. 2009 m. partija skilo į frakcijas, o 2011 m. nustojo egzistuoti.

Apibendrinimai

E. Laclau diskursyvioje populizmo teorijoje populizmas nėra politinio judėjimo tipas, jis nesusijęs su specifinėmis ideologijomis, socialinėmis ar ekonominėmis žmonių charakteristikomis, specifine retorika ar keliamais klausimais. Tai yra politinė logika, pasireiškianti socialumo kūrimu. Šis kūrimas susijęs su socialiniais reikalavimais ir implikuoja socialinius pokyčius. Pokyčiai, savo ruožtu, vyksta per lygiavertiškumo ir skirtumų artikuliacijas. Kai lygiavertiškumo artikuliacijos apima daugelį reikalavimų ir sukuria visuomenėje antagonizmą, nukreiptą prieš „institucionalizuotą kitą“, kad ir kokias ideologines ar socialines konotacijas šie reikalavimai apimtų, gimsta populizmas.

Toks populizmo apibrėžimas leidžia išvengti kitoms populizmo teorinėms apibrėžtims būdingų problemų. Konceptija yra universaliai pritaikoma – nepriklausoma nuo vienokio ar kitokio „populistinio“ empirinio turinio, būdingo atskiroms politinėms struktūroms ar laikotarpiams. Kartu, niekaip neribojanti šių tendencijų tyrimo, neprimetanti iš anksto apibrėžto modelio, ji yra formalistinė, o ne deskriptyvi. Tai leidžia išvengti pritaikomumo problemų, būdingų tautologiškai sukuriamiems populistiniams etalonams, kai nuolat ieškoma, kaip į bendrą populistinių judėjimų klasifikaciją įtraukti naujas išimtis. Ji iš principo nėra esencialistinė, todėl puikiai suderinama su populizmo laipsniškumu, kuris pagrindžiamas empiriniais duomenimis. Tai reiškia, kad konkretus politinis diskursas tam tikru laikotarpiu gali labiau arba mažiau atitikti populistinę logiką, o ne būti kategoriškai priskirtas populizmui arba nepopulizmui. Galiausiai ji nėra normatyvinė, todėl nenurodo jokio išankstinių politinių populizmo implikacijų, o tai leidžia pačiam mokslininkui interpretuoti populizmo ir kitų politinių ar socialinių procesų (pavyzdžiui, demokratijos) santykį.

Straipsnyje nagrinėtas politinės partijos „Drąsos kelias“ atvejis patvirtino prielaidą, kad šios partijos diskursas nagrinētu laikotarpiu puikiai iliustruoja E. Laclau konceptualizuotą populistinio diskurso logiką. Galima identifikuoti visus populistinio diskurso formavimosi etapus, pradedant demokratinio reikalavimu, antagonizmu tarp „žmonių“ ir institucinės sistemos, ir baigiant tuščiu „teisingumo“ signifikantu, apimančiu visą populistinę lygiavertiškumo grandinę. Galima daryti prielaidą, kad siūlomas tyrimo modelis tiktų ir kitoms Lietuvos politinėms partijoms tirti, siekiant pavaizduoti lietuviškojo populizmo politinį žemėlapi.

Literatūra

- Aleknonis, Gintaras; Matkevičienė, Renata. 2016. „Populism in Lithuania: Defining the Research Tradition“, *Baltic Journal of Law and Politics* 9 (1): 27–48. <https://doi.org/10.1515/bjlp-2016-0002>
- Aslanidis, Paris. 2015. „Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective“, *Political Studies* 64 (1): 88–104. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12224>
- Bernhard, Laurent; Kriesi, Hanspeter; Weber, Edward. 2015. „The Populist Discourse of the Swiss People’s Party“ in Hanspeter Kriesi and Takis S. Pappas (eds.) *European Populism in the Shadow of the Great Recession*. Colchester: ECPR Press: 125–140. <https://doi.org/10.7458/spp2016819406>
- Canovan, Margaret. 1981. *Populism*. London: Junction Books.
- Canovan, Margaret. 2002. „Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy“ in Yves Mény and Yves Surel (eds.) *Democracies and the Populist Challenge*. New York: Palgrave: 25–44. https://doi.org/10.1057/9781403920072_2

- Dahrendorf, Ralf. 2003. „Acht Anmerkungen zum Populismus“, *Transit. Europäische Revue* 25: 156–163. <https://doi.org/10.1111/j.1747-1346.2009.00200.x>
- Deegan-Krause, Kevin; Haughton, Tim. 2009. „Toward a More Useful Conceptualization of Populism: Types and Degrees of Populist Appeals in the Case of Slovakia“, *Politics and Policy* 37 (4): 821–841.
- Deiwiks, Christa. 2009. „Populism“, *Living Reviews in Democracy* 1: 1–9.
- Ekström, Mats; Patrona, Marianna; Thornborrow, Joanna. 2018. „Right-wing Populism and the Dynamics of Style: A Discourse-analytic Perspective on Mediated Political Performances“, *Palgrave Communications* 4 (83): 1–11. <https://doi.org/10.1057/s41599-018-0132-6>
- Fairclough, Norman. 2003. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Abingdon: Routledge.
- Freeden, Michael. 1996. *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Freeden, Michael. 2001. „Political Ideologies in Substance and Method: Appraising a Transformation“ in Michael Freeden (ed.) *Reassessing Political Ideologies: The Durability of Dissent*. London: Routledge: 1–12. <https://doi.org/10.1093/019829414x.001.0001>
- Freeden, Michael. 2013. „The Morphological Analysis of Ideology“, in Michael Freeden, Lyman Tower Sargent and Marc Stears (eds.) *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford: Oxford University Press: 115–138. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199585977.013.0034>
- Gale, Peter. 2004. „The Refugee Crisis and Fear Populist Politics and Media Discourse“, *Journal of Sociology* 40 (4): 321–340. <https://doi.org/10.1177/1440783304048378>
- Germani, Gino. 1978. *Authoritarianism, Fascism and National Populism*. New York: Transaction Books.
- Gidron, Noam; Bonikowski, Bart. 2013. „Varieties of Populism: Literature Review and Research Agenda“, *Weatherhead Working Paper Series* No. 13-0004. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2459387>
- Goffman, Erving. 1974. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Hawkins, Kirk A. 2009. „Is Chavez Populist? Measuring Populist Discourse in Comparative Perspective“, *Comparative Political Studies* 42 (8): 1040–1067. <https://doi.org/10.1177/0010414009331721>
- Houwen, Tim. 2013. *Reclaiming Power for the People: Populism in Democracy*. Nijmegen: UB Nijmegen.
- Howarth, David. 2000. *Discourse*. Philadelphia: Open University Press.
- Howarth, David. 2005. „Applying Discourse Theory: The Method and Articulation“ in David Howarth and Jacob Torfing (eds.) *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy, Governance*. Hampshire: Palgrave Macmillan: 316–347. https://doi.org/10.1057/9780230523364_14
- Ionescu, Ghita; Gellner, Ernest. 1969. *Populism: Its Meaning and National Characteristics*. London: Macmillan.
- Jagers, Jan; Walgrave, Stefaan. 2007. „Populism as Political Communication Style: An Empirical Study of Political Parties Discourse in Belgium“, *European Journal of Political Research* 46 (3): 319–345. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2006.00690.x>
- Jørgensen, Marianne W.; Phillips, Louise J. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage Publications.
- Judis, B. John. 2016. *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics*. New York: Columbia Global Reports.
- Laclau, Ernesto. 1977. *Politics and Ideology in Marxist Theory: Capitalism, Fascism, Populism*. London: Verso.
- Laclau, Ernesto. 2005. *On Populist Reason*. London: Verso.
- Laclau, Ernesto. 2005a. „Populism: What’s in a Name?“ in Francisco Panizza (ed.) *Populism and the Mirror of Democracy*. London: Verso: 32–49.
- Laclau, Ernesto; Mouffe, Chantal 2001 [1985]. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Socialist Strategy*. London: Verso. <https://doi.org/10.1177/072551368701600118>

- Madrid, Raúl. 2008. „The Rise of Ethnopolitism in Latin America“, *World Politics* 60 (3): 475–508. <https://doi.org/10.1017/s0043887100009060>
- March, Luke. 2012. *Towards an Understanding of Contemporary Left-Wing Populism*. Paper presented at the Political Studies Association (PSA) Annual International Conference, Belfast.
- Mazzoleni, Gianpietro; Schulz, Winfried. 1999. „‘Mediatization’ of Politics: A Challenge for Democracy?“, *Political Communication* 16: 247–261. <https://doi.org/10.1080/105846099198613>
- Mazzoleni, Gianpietro; Julianne, Stewart; Horsfield, Bruce (eds.). 2003. *The Media and Neo-Populism: A Contemporary Comparative Analysis*. Westport: Greenwood Publishing Group. <https://doi.org/10.1002/j.1538-165x.2003.tb01249.x>
- Mazzuca, Sebastián. 2013. „The Rise of Rentier Populism“, *Journal of Democracy* 24 (2): 108–122.
- Mažylis, Liudas; Unikaitė-Jakuntavičienė, Ingrida; Povilaitis, Romualdas. 2014. „Specifics of Communication in Lithuanian Voting Campaigns, 2012–2016“, *Slovak Journal of Political Sciences* 17 (1): 49–65. <https://doi.org/10.1515/sjps-2017-0003>
- Mažylis, Liudas; Unikaitė-Jakuntavičienė, Ingrida; Povilaitis, Romualdas. 2013. „The Rise in Popularity of the Lithuanian Political Party Drąsos Kelias“, *Baltic Journal of Law & Politics* 6 (1): 63–88. <https://doi.org/10.2478/bjlp-2013-0004>
- Moffitt, Benjamin; Tormey, Simon. 2013. „Rethinking Populism: Politics, Mediatization and Political Style“, *Political Studies* 62 (2): 381–397. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12032>
- Moffitt, Benjamin. 2016. *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Stanford: Stanford University Press. <https://doi.org/10.11126/stanford/9780804796132.001.0001>
- Molloy, David. 2018. *What is Populism, and What does the Term Actually Mean?* Prieiga internetu: <https://www.bbc.com/news/world-43301423>
- Mudde, Cas; Rovira Kaltwasser, Cristobal. 2013. „Exclusionary vs Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America“, *Government and Opposition* 48 (2): 147–174. <https://doi.org/10.1017/gov.2012.11>
- Mudde, Cas. 2004. „The Populist Zeitgeist“, *Government and Opposition* 39 (4): 541–563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>
- Pabiržis, Dovaidas. 2015. „Populstinės ideologijos partijos Baltijos šalyse 2011–2012 m.“, *Politikos mokslų almanachas* 18: 115–137. <https://doi.org/10.7220/2335-7185.14.5>
- Panizza, Francisco. 2005. „Introduction: Populism and the Mirror of Democracy“ in Francisco Panizza (ed.) *Populism and the Mirror of Democracy*. London: Verso: 1–31.
- Pauwels, Teun. 2011. „Measuring Populism: A Quantitative Text Analysis of Party Literature in Belgium“, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 21 (1): 97–119. <https://doi.org/10.1080/17457289.2011.539483>
- Pauwels, Teun; Rooduijn, Matthijs. 2015. „Populism in Belgium in Times of Crisis: A Longitudinal Study“, in Hanspeter Kriesi and Takis S. Pappas (eds.) *European Populism in the Shadow of the Great Recession*. Colchester: ECPR Press: 91–108. <https://doi.org/10.7458/spp2016819406>
- Rear, David. 2013. *Laclau and Mouffe’s Discourse Theory and Fairclough’s Critical Discourse Analysis: An Introduction and Comparison*. Prieiga internetu: https://www.academia.edu/2912341/Laclau_and_Mouffe_s_Discourse_Theory_and_Faircloughs_Critical_Discourse_Analysis_An_Introduction_and_Comparison <https://doi.org/10.4135/9781849208871.n2>
- Reungoat, Emmanuelle. 2010. „Anti-EU Parties and the People: An Analysis of Populism in French Euromanifestos“, *Perspectives on European Politics and Society* 11 (3): 292–312. <https://doi.org/10.1080/15705854.2010.503034>
- Roberts, Kenneth M. 2006. „Populism, Political Conflict, and Grass-Roots Organizations in Latin America“, *Comparative Politics* 38 (2): 127–147. <https://doi.org/10.2307/20433986>
- Rooduijn, Matthijs; Pauwels, Teun. 2011. „Measuring Populism: Comparing Two Methods of Content Analysis“, *West European Politics* 34 (6): 1272–1283. <https://doi.org/10.1080/01402382.2011.616665>

- Snow, David A. 2014. „The Emergence, Development and Future of the Framing Perspective: 25+ Years since „Frame Alignment“, *Mobilization* 19 (1): 23–45.
- Stašienė, Jogilė. 2016. „Populizmas – grėsmė atstovaujamajai demokratijai ar jos (pa)taisymo priemonė?“, *Politologija* 16 (2): 3–31. <https://doi.org/10.15388/polit.2016.2.10103>
- Stanley, Ben. 2008. „The Thin Ideology of Populism“, *Journal of Political Ideologies* 13 (1): 95–110. <https://doi.org/10.1080/13569310701822289>
- Swidler, Ann. 1986. „Culture in Action: Symbols and Strategies“, *American Sociological Review* 51 (2): 273–286. <https://doi.org/10.2307/2095521>
- Taggart, Paul. 2002. „Populism and the Pathology of Representative Politics“ in Yves Mény and Yves Surel (eds.) *Democracies and the Populist Challenge*. New York: Palgrave: 62–80. https://doi.org/10.1057/9781403920072_4
- Tarchi, Marco. 2002. „Populism Italian Style“ in Yves Mény and Yves Surel (eds.) *Democracies and the Populist Challenge*. New York: Palgrave: 120–138. https://doi.org/10.1057/9781403920072_7
- de la Torre, Carlos. 2013. „El tecnopopulismo de Rafael Correa“, *Latin American Research Review*, 48 (1): 24–43. <https://doi.org/10.1353/lar.2013.0007>
- de la Torre, Carlos. 2014. *Populism in Latin American Politics*. West Yorkshire: Emerald Group Publishing Limited.
- Urbanati, Nadia. 2013. „The Populist Phenomenon“, *Raisons politiques* 51 (3): 137–154. <https://doi.org/10.3917/rai.051.0137>
- Weyland, Kurt. 2001. „Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics“, *Comparative Politics* 34 (1): 1–22. <https://doi.org/10.2307/422412>
- Weyland, Kurt. 2003. *Neopopulism and Neoliberalism in Latin America: How Much Affinity?* (Konferencijos pranešimas. Prieiga internetu: <http://lasa.international.pitt.edu/lasa2003/weylankurt.pdf>)
- Weyland, Kurt. 2017. „Populism: A Political-Strategic Approach“ in Cristóbal Rovira Kaltwasser, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo and Pierre Ostiguy (eds.) *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford: Oxford University Press: 48–72. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198803560.001.0001>
- Wiles, Peter. 1969. „A Syndrome, not a Doctrine: Some Elementary Theses on Populism“ in Ghita Ionescu and Ernest Gellner (eds.) *Populism: Its Meaning and National Characteristics*. London: Macmillan: 163–179. <https://doi.org/10.4324/9781315268392-5>
- Žižek, Slavoj. 2008. *In Defence of Lost Causes*. London: Verso.

Elektroniniai šaltiniai

- 15min.lt. 2012. *P. Gyljo išžanga ir uginga kunigo R. Grigo kalba susirinkusiems*. Prieiga internetu: <https://www.youtube.com/watch?v=JFD0v7Ldxmo&feature=youtu.be>
- Aikštės žinios. 2012. *Aikštės žinios*. Prieiga internetu: <http://alkas.lt/wp-content/uploads/2012/05/AIKSTES-ZINIOS-02-20120524.pdf>
- Černiauskas, Šarūnas. 2012. *N. Venckienės gynėjai mitinge save vadino „patvoriniais“ ir „sąžinės kaliniais“*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/nvenckienes-gynejai-mitinge-save-vadino-patvoriniais-ir-sazines-kaliniais.d?id=58797579>
- Damulytė, Jūratė. 2006. *Artejant rinkimams – užmačios kurti Pensininkų partiją*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/artejant-rinkimams-uzmacios-kurti-pensininku-partija.d?id=11263871#ixzz2uMKEm8F4>
- Drąsos kelias – Lietuvos kelias. 2012. Rinkiminis laikraštis. Prieiga internetu: https://www.scribd.com/doc/105821884/laikrastis#fullscreen&from_embed
- drasiauskėlias.lt. 2011. „*Drąsos kelio“ partijos Steigimo Deklaracija*. Prieiga internetu: <http://www.drasiauskėlias.lt/?id,17;news,112>
- drasiauskėlias.lt. 2012. *Partijos „Drąsos kelias“ sąrašas*. Prieiga internetu: <http://www.drasiauskėlias.lt/?id,62>
- ekspertai.eu. 2012. *Politinės partijos DRĄSOS KELIAS rinkimų į Seimą 2012 m. programa*. Prieiga internetu: <http://www.ekspertai.eu/politines-partijos-drasos-kelias-rinkimu-i-seima-2012-m-programa/>

- Garkauskas, Paulius. 2010. *Kaune – antrasis D. Kedžio artimųjų organizuotas mitingas*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kaune-antrasis-dkedzio-artimuju-organizuotas-mitingas.d?id=30937411>
- Grabauskas-Karoblis, Giedrius. 2010. *Mitinge kalbėta apie reformas*. Prieiga internetu: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2010/05/14/aktu_01.html
- Grabauskas-Karoblis, Giedrius. 2010a. *Pilietinis mitingas Kaune*. Prieiga internetu: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2010/03/12/liet_02.html
- Grabauskas-Karoblis, Giedrius. 2010b. *Mitingas už teisingumą*. Prieiga internetu: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2010/12/03/liet_02.html
- Grabauskas-Karoblis, Giedrius. 2010c. *Nauji politikos vėjai*. Prieiga internetu: <http://www.drasiauskelias.lt/?id,37;news,114>
- Grabauskas-Karoblis, Giedrius. 2011. *Prezidentinės mįslės*. Prieiga internetu: <http://www.drasiauskelias.lt/?id,37;news,98>
- Grabauskas-Karoblis, Giedrius. 2011a. *Laukinio kapitalizmo labirintai*. Prieiga internetu: <http://www.drasiauskelias.lt/?id,37;news,88>
- Grigalevičius, Tomas. 2010. *Mitinge prie Kauno prokuratūros vaikai išniekino Lietuvos himną*. Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/mitinge-prie-kauno-prokuraturos-vaikai-ismiekino-lietuvas-himna-nuotraukos-56-82526?copied>
- Grigalevičius, Tomas. 2010a. *D. Kedžio artimųjų surengtame mitinge – kalbos apie judėjimo „Drąsiaus kelias“ įkūrimą*. Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/d-kedzio-artimuju-surengtame-mitinge-kalbos-apie-judejimo-drasiaus-kelias-ikurima-56-96739#galerija/10293/175318?copied>
- Jackevičius, Mindaugas. 2010. Šeimos gynėjai ragina Vilniaus merą atsaukti „homoseksualių asmenų reklamą“. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimos-gynejai-ragina-vilniaus-mera-atsaukti-homoseksuali-asmenu-reklama.d?id=30368787>
- judejimas.eu. 2010. *Jungtinio demokratinio judėjimo steigiamasis susirinkimas*. Prieiga internetu: <http://www.judejimas.eu/jungtinio-demokratinio-jud279jimo-steigiamasis-susirinkimas.html>
- judejimas.eu. 2010a. *Sausio 17-ąją S. Daukanto aikštėje tradiciškai bus paminėtos valdžios pamintos piliečių laisvės*. Prieiga internetu: <http://www.judejimas.eu/2012-m-303rascaronai.html>
- kauno.diena.lt. 2014. *A. PALECKIS UŽSIMANĖ KAUNE MITINGUOTI VASARIO 16-AJĄ*. Prieiga internetu: <http://m.kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/paleckis-uzsigiede-mitinguoti-vasario-16-aja-609413>
- komentaras.lt. 2010. *J. Varkala: „Kviečiu žurnalistus būti prokurorais, o piliečius – teisėjais“*. Prieiga internetu: <https://komentaras.lt/j-varkala-%E2%80%9Ekvieciu-zurnalistus-buti-prokurorais-o-piliecius-%E2%80%93-teisejais%E2%80%9C/comment-page-4/>
- komentaras.lt. 2012. *„Drąsos kelio“ partijos burbulas sprogo. Iliuzijų padangės virto tikrovės dargana*. Prieiga internetu: <https://komentaras.lt/drasos-kelio-partijos-burbulas-sprogo-iliuziju-padanges-virto-tikroves-dargana/comment-page-1/>
- ldiena.lt. 2014. *Po mitingo prieš NATO – persekiojimų banga*. Prieiga internetu: <http://ldiena.lt/straipsnis/268/>
- lrytas.lt. 2010. *Kaune – D. Kedžio artimųjų ir šalininkų mitingas prieš pedofiliją*. Prieiga internetu: https://lietuvsdiena.lrytas.lt/-12678784601266677687-kaune-d-ked%C5%BEio-artim%C5%B3j%C5%B3-ir-%C5%A1alinink%C5%B3-mitingas-prie%C5%A1-pedofilij%C4%85-nuotraukos-video.htm?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy ; https://doi.org/10.9737/hist.2018.631
- Lukaitytė-Vnarauskienė, Rasa. 2009. *„Naktinės mokesčių reformos“ ir didžiulio ekonomikos nuosmukio Vyriausybei – vieneri*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/naktines-mokesciu-reformos-ir-didziulio-ekonomikos-nuosmukio-vyriausybei-vieneri.d?id=26642611 ; https://doi.org/10.5755/j01.em.17.2.2188>

- Neringa Venckienė. 2012. *Partijos „Draugų Kelias“ reklama*. Prieiga internetu: <https://www.youtube.com/watch?v=AfhIWA8LMXM>
- neringavenckiene.net. 2012. *Kreipimaisi*. Prieiga internetu: <http://www.neringavenckiene.net/kreipimaisi.html>
- Rasakevičius, Arūnas. 2012. *Laisvi Lietuvos piliečiai paminėjo Garliavos įvykių pusmetį*. Prieiga internetu: <http://alkas.lt/2012/11/17/laisvi-lietuvos-pilieciai-paminejo-garliavos-ivykiu-pusmeti-nuotraukos-video/> ; <https://doi.org/10.20334/2048-m>
- slfrontas.blogspot.com. 2017. *Nuo Paleckio iki Vaišvilos*. Prieiga internetu: <http://slfrontas.blogspot.com/2017/09/nuo-paleckio-iki-vaisvilos.htmls>
- slfrontas.lt. 2018. *Socialistinio Liaudies fronto pirmininko Giedriaus Grabausko paskutinis žodis politinio reismo proceso paskutiniame posėdyje-sausio 9 d. Klaipėdos apygardos teisme*. Prieiga internetu: <http://slfrontas.lt/?p=237>
- tv3.lt. 2011. *Tautos vienybės sąjunga: „Už Tėvynę, kurioje didžiausia vertybė Žmogus“*. Prieiga internetu: <https://www.tv3.lt/naujiena/570985/tautos-vienybes-sajunga-uz-tevyne-kurioje-didziausia-vertybe-zmogus>
- Tvaskienė, Jurga. 2018. *Nepriklausomybės pamokos. Diena, kai dužo Seimo langai*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/multimedija/pamokos/nepriklausomybes-pamokos-diena-kai-duzo-seimo-langai.d?id=76925827>
- ve.lt. 2011. *Sudarytas sąrašas asmenų, kurie nusipelnė tautos pasmerkimo*. Prieiga internetu: <http://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvas-naujienos/sudarytas-sarasas-asmenu-kurie-nusipelne-tautos-pasmerkimo-633144/>
- veidas.lt 2016. *Lietuvos populistų reitingas*. Prieiga internetu: <http://www.veidas.lt/lietuvas-populistu-reitingas>